

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત વડી અદાલતમાં અમદાવાદ ખાતે

સ્પે. સિવિલ એપ્લીકેશન નંબર ૫૩૬/૨૦૧૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાળા

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	
૨	પત્રકારને રીફર કરવામાં આવશે કે નહીં?	
૩	શું માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની ખરી નકલ જોવા માંગે છે?	

જ	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	
પ.	શું તે સિવિલ જજને મોકલવાનું છે?	

=====

કરન સરમણભાઈ જાડેજા....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ર....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

હાજરી: શ્રી બી.એમ. માંગુડીયા, વકીલ અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી શ્રીમતી બેલા એ. પ્રજાપતિ, વકીલ અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી ડી.એસ. સોગંદનામું દાખલ નથી (આર) પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ - ૨ તરફથી સરકારી વકીલ પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧, ૩ તરફથી

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાળા

તારીખ : ૨૭/૦૧/૨૦૧૫

મૌખિક ચુકાદો

બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ રિટ અરજી દ્વારા ભારતના બંધારણ હેઠળ, અરજદાર, પોરબંદરના જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પાસા અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તા. ૬મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલા આદેશના અનુસંધાને, ગુજરાત અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓ નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ (ગુજરાત અધિનિયમ ક્રમાંક ૧૬ ઓફ ૧૯૮૫) (સંક્ષેપમાં, 'પાસા અધિનિયમ') ની જોગવાઈઓ હેઠળ પોતાની અટકાયતની કાનૂનીતા અને માન્યતાને પડકારવા માંગે છે. નોંધાયેલ સામગ્રી પરથી એવું જણાય છે કે અરજદારને 'જોખમી વ્યક્તિ' તરીકે અટકાયત કરવામાં આવ્યો છે. તે હેબિયસ કોર્પસની રીટ માટે પ્રાર્થના કરે છે.

શ્રી બી.એમ. મંગુકિયા, પિદ્ધાન વકીલે તા. ૬મી જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ના આદેશ તથા તેમાં દર્શાવાયેલા આધાર તરફ મારું ધ્યાન દોરતાં દલીલ કરી હતી કે પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત માટે આંતરિક સંતોષની નોંધ અનિવાર્ય છે. જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ હોય તેવી કોઈપણ રીતથી વ્યક્તિ કાર્ય ન કરે તે હેતુથી કરવામાં આવતી અટકાયત, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩ની ઉપકલમ (૧) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પૂર્વશરત છે. તેમણે મને અટકાયતના આદેશ અને આધાર તરફ ધ્યાન દોર્યું અને દલીલ કરી કે ઉક્ત આદેશમાં કોઈ આંતરિક સંતોષ નોંધાયેલો નથી. તેમણે દલીલ કરી કે આધારો પરથી એવું જણાય છે કે અરજદારના કથિત ફોજદારી વર્તનને કારણે અને જનસામાન્યના મનમાં પોતાની સુરક્ષા અંગે ભારે ભય ઉભો થયો હોવાથી અરજદારને

રોકવા/અટકાયતમાં રાખવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે દલીલ કરી કે અટકાયતના આધારોમાં પણ એવો કોઈ આંતરિક સંતોષ નોંધાયેલો નથી કે અરજદાર એક જોખમી વ્યક્તિ હોવાને કારણે તેની પ્રવૃત્તિઓ જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ છે. તેમણે દર્શાવ્યું કે ૪થી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૪ના રોજ કમલાબાગ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે નોંધાયેલો એકમાત્ર ગુનો, સી.આર. નં. ૧-૧૧૫/૨૦૧૪, જે કલમ ૩૨૪, ૩૨૩, ૫૦૪ સાથે વાંચી શકાય તેવી સજાપાત્ર જોગવાઈઓ હેઠળનો ગુનો છે,

ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૧૧૪ ને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે. તેમણે મારું ધ્યાન અટકાયતના આધારના સંબંધિત ભાગ તરફ દોર્યું, જેમાં અટકાયત સત્તાધિકારીએ સાક્ષી એ અને બી ના ઇન-કેમેરા નિવેદનો પર આધાર રાખ્યો છે. તેમણે દર્શાવ્યું કે ઇન-કેમેરા નિવેદનની સત્યતા અંગે અટકાયત સત્તાધિકારીનું સંતોષ નોંધવામાં આવ્યું નથી. તેમણે એ પણ આક્ષેપ કર્યો છે કે સત્તાધિકારી તરફથી દુર્ભાવના રાખવામાં આવી છે, કારણ કે અરજિના મેમોમાં એવો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિ સ્વર્ગસ્થ સંતોકબેન જાડેજાના પુત્ર છે. સ્વર્ગસ્થ સંતોકબેન જાડેજા વર્ષ ૧૯૯૨ માં કુતિયાણા મતવિસ્તારમાંથી સ્વતંત્ર ઉમેદવાર તરીકે ગુજરાત વિધાનસભાના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા હતા. અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિના મોટા ભાઈ શ્રી.કંધાલ જાડેજા પણ વર્ષ ૨૦૧૨ માં યોજાયેલી ગુજરાત વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં કુતિયાણા મતવિસ્તારમાંથી વિધાનસભાના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા હતા. એવો આક્ષેપ

કરવામાં આવ્યો છે કે અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિના ભાઈ નેશનલ કોંગ્રેસ પાર્ટી સાથે સંકળાયેલા વિધાનસભાના સભ્ય છે અને કુતિયાણાના લોકો પર ઊંચો રાજકીય પ્રભાવ ધરાવે છે, તેથી અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિને આવી રાજકીય સ્પર્ધાનો ભોગ બનાવવામાં આવ્યો છે.

શ્રી.મંગુકિયા રજૂ કરે છે કે ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, રાજ્ય સરકાર માટે પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતના આદેશની પુષ્ટિ/મંજૂરી આપવી આવશ્યક છે. તેમણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું કે સત્તાધિકારીએ અટકાયતના આદેશ અંગે પોતાનું મન લાગુ કરવું આવશ્યક છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩ મુજબ અટકાયતનો આદેશ, અટકાયત સત્તાધિકારીના કોઈપણ વ્યક્તિનિષ્ઠ સંતોષનો ઉલ્લેખ કરતો નથી, અને સામાન્ય અનુભવની બાબત છે કે રાજ્ય સરકાર પણ મનના પ્રયોગ વિના જ તેને મંજૂરી આપી દે છે.

શ્રી મંગુકિયા રજૂ કરે છે કે પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત અંગેનો કાયદો સુસ્થાપિત છે. શ્રી મંગુકિયાના જણાવ્યા મુજબ, ફક્ત ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ ગુનાઓ નોંધવામાં આવ્યા હોવા માત્રથી કોઈ વ્યક્તિને ખતરનાક વ્યક્તિ તરીકે ઓળખાવા પૂરતું નથી. શ્રી મંગુકિયાના જણાવ્યા મુજબ, પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતની સત્તાનો સત્તાધિકારી દ્વારા સંપૂર્ણપણે દુરુપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેઓ આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરે છે કે આવી પરિસ્થિતિમાં, તેમનાં અસીલની એક દિવસ માટેની અટકાયત પણ ન્યાયસંગત કે અનુમત્ય નથી. આવી

પરિસ્થિતિમાં, શ્રી મંગુકિયા પ્રાર્થના કરે છે કે અટકાયતનો આદેશ રદ કરવામાં આવે અને અટકાયેલ વ્યક્તિને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવે.

બીજી તરફ, આ અરજીનો રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ.જી.પી. દ્વારા જોરશોરથી વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અટકાયતનો આદેશ પસાર કરતી વખતે અટકાયત સત્તાધિકારીએ કોઈ ભૂલ તો દૂર રહી, કાયદાની કોઈ ભૂલ પણ કરી હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી. તેમણે રજૂઆત કરી છે કે અટકાયત સત્તાધિકારીએ અપનાવેલી નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં કશી પણ ખામી નથી. તેમણે વધુમાં દર્શાવ્યું કે અટકાયત સત્તાધિકારીને કોઈ દુર્ભાવના આક્ષેપિત કરી શકાય નહીં. તેમણે મારું ધ્યાન અટકાયતના આધારકારણો તરફ દોર્યું અને અરજદારની પૂર્વગ્રહકારક પ્રવૃત્તિઓની વ્યાપકતા દર્શાવી. તેમણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું કે ઉક્ત પૂર્વગ્રહકારક પ્રવૃત્તિઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં અટકાયત સત્તાધિકારીએ અરજદારને ‘જોખમી વ્યક્તિ’ તરીકે ગણાવી સદ્ભાવપૂર્વક અટકાયતનો આદેશ કર્યો હતો. તેમણે આગ્રહ કર્યો કે આ અરજીમાં કોઈ સાર નથી, તેથી તે નામંજૂર કરવામાં આવે.

માનનીય એ.જી.પી.એ, પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, નીચેના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો

શ્રીમતી.કુલવારી જગદંબાપ્રસાદ પાઠક વિ. શ્રી આર.એચ. મેન્ડોન્કા અને અન્ય,
જે જે.ટી. ૨૦૦૦(૮) એસ.સી. ૨૦૯ માં અહેવાલિત છે, અને પરિચ્છેદ ૧૬
તરફ મારું ધ્યાન દોર્યું, જે નીચે મુજબ છે :

ત્યાર બાદ મૂળભૂત પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે અટકાયતનો આદેશ પસાર કરવા માટે
અટકાયત સત્તાધિકારીના વ્યક્તિનિષ્ઠ સંતોષ સુધી પહોંચવાના હેતુસર
વ્યક્તિઓ/સાક્ષીઓના 'ઇન-કેમેરા' નિવેદનોનો ઉપયોગ કરી શકાય કે નહીં.
અમારું ધ્યાન અધિનિયમની એવી કોઈ જોગવાઈ તરફ દોરવામાં આવ્યું નથી, જે
સ્પષ્ટ રીતે અથવા અભિપ્રેત રીતે નક્કી કરે કે અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ
અટકાયતના આદેશનો આધાર કયા પ્રકારની સામગ્રી બની શકે. પ્રતિરોધક
અટકાયતનું પગલું કઠોર છે, પરંતુ સમાજના વિશાળ હિતમાં તે આવશ્યક બની
જાય છે. તે જાહેર વ્યવસ્થાના જતન માટે લેવાતા પૂર્વસાવચેતીના પગલાંના
સ્વરૂપનું છે. આ સત્તાનો ઉપયોગ સાવચેતી અને વિવેકપૂર્વક થવો જોઈએ. આ
સત્તાના પ્રયોગ માટે સંબંધિત વ્યક્તિએ અધિનિયમમાં દર્શાવેલ કોઈપણ
ગુનાઓ પૈકી કોઈ ગુનો કર્યો હતો તે સંપૂર્ણ રીતે સાબિત કરવું આવશ્યક નથી.
જો નોંધપત્ર પર ઉપલબ્ધ સામગ્રી પરથી અટકાયત સત્તાધિકારીને ચુકિતસંગત
રીતે એવો સંતોષ થઈ શકે કે સંબંધિત વ્યક્તિને જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને
પ્રતિકૂળ એવી પ્રવૃત્તિઓમાં લિપ્ત થતો અટકાવવા માટે તેની અટકાયત જરૂરી છે,
તો એટલું પૂરતું છે. અટકાયત સત્તાધિકારી દ્વારા કયા પ્રકારની સામગ્રી
વિચારણામાં લઈ શકાય અથવા ન લઈ શકાય તે નિર્દિષ્ટ કરતી કોઈ જોગવાઈના

અભાવે અને વિધાનનો જે હેતુ સિદ્ધ કરવાનો છે તેને ધ્યાનમાં રાખતાં, અટકાયત સત્તાધિકારીને સોંપવામાં આવેલી સત્તા પર અયોગ્ય મર્યાદા મૂકી દેવી જોઈએ નહીં. અધિનિયમ હેઠળ અટકાયતના આદેશનો આધાર બની શકે તેવી સામગ્રીના પ્રકારોની યાદી બનાવવી ન તો શક્ય છે અને ન તો ઉપયુક્ત છે. તે દરેક કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખશે. અનુમાનરૂપે, કદાચ એ જ કારણસર સંસદે આ બાબતે અધિનિયમમાં કોઈ જોગવાઈ કરી નથી અને આ મુદ્દો અટકાયત સત્તાધિકારીના વિવેક પર છોડ્યો છે. તેમ છતાં, જે સામગ્રી પર આધાર મુકવામાં આવે તેમાં દર્શાવેલ હકીકતો સત્ય હોવી જોઈએ અને જે હેતુસર આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે તે હેતુ સાથે તેમનો યુક્તિસંગત સંબંધ હોવો જોઈએ.

વિદ્વાન એ.જી.પી.એ, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત અવલોકનો પર આધાર રાખીને, એવી રજૂઆત કરી કે ઇન-કેમેરા નિવેદનોને મજબૂત પરિસ્થિતિજન્ય સામગ્રીના એક ભાગ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.

પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને નોંધપર રહેલી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, વિચારાધીન થતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે, અટકાયતનો આદેશ રદ કરવાને પાત્ર છે કે નહીં.

નિવારક અટકાયતનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે કોઈ વ્યક્તિને તેણે કરેલા કૃત્ય બદલ દંડ આપવા માટે અટકાયતમાં રાખવાનો નથી, પરંતુ તેને આપું કૃત્ય

કરવાથી અટકાવવા માટે રાખવાનો છે. અટકાયતનો આધાર એ છે કે અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિ તેના ભૂતકાળના કૃત્યો જેવી જ રીતથી વર્તે તેવી વાજબી સંભાવના અંગે કાર્યપાલિકાનું સંતોષ હોવું, અને તેને અટકાયતમાં રાખીને તે જ કાર્ય કરવાથી રોકવો. બીજી તરફ, ફોજદારી દોષારોપણ પહેલેથી જ કરવામાં આવેલ કૃત્ય માટે હોય છે, જે માત્ર વિચારણા અને કાયદેસર પુરાવા દ્વારા જ શક્ય બને છે. કાયદાની અદાલતમાં ચાલતા ફરિયાદ પક્ષ અને અધિનિયમ હેઠળના અટકાયત આદેશ વચ્ચે કોઈ સમાનતા નથી. એક દંડાત્મક તકનીક છે અને બીજી નિવારક કાર્યવાહી છે. એક કિસ્સામાં વ્યક્તિને તેની દોષિતતા પુરવાર થવા પર દંડિત કરવામાં આવે છે અને ત્યાં પુરાવાનો માપદંડ વાજબી શંકાથી પરનો પુરાવો હોય છે, જ્યારે નિવારક અટકાયતમાં કોઈ વ્યક્તિને એવું કંઈક કરવાથી રોકવામાં આવે છે, જેને રોકવું અધિનિયમની કલમ ૩ માં દર્શાવેલા કારણોસર આવશ્યક હોય છે.

નિવારક અટકાયતની સત્તા દંડાત્મક અટકાયતથી ગુણાત્મક રીતે ભિન્ન છે. નિવારક અટકાયતની સત્તા એ યોગ્ય પૂર્વઅનુમાનના આધારે વપરાતી સાવચેતીરૂપ સત્તા છે. તેનો સંબંધ કોઈ ગુના સાથે હોઈ શકે છે અથવા ન પણ હોઈ શકે. તે સમાનાંતર કાર્યવાહી નથી. ભલે તે એવા અમુક તથ્યો પર આધારિત હોય જેના માટે ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવામાં આવી શકે અથવા ચલાવવામાં આવી હોય, તેમ છતાં તે ફરિયાદ પક્ષ સાથે આવરી જતી નથી. નિવારક અટકાયતનો આદેશ ફરિયાદ પક્ષ શરૂ થાય તે પહેલાં અથવા દરમિયાન કરવામાં આવી શકે છે.

નિવારક અટકાયતનો આદેશ ફરિયાદ પક્ષ સાથે અથવા ફરિયાદ પક્ષ વિના, તેમજ મુક્તિ પછી અથવા નિર્દોષ છૂટકારો પછી પણ, પૂર્વઅનુમાનમાં અથવા ત્યારબાદ પણ કરવામાં આવી શકે છે. ફરિયાદ પક્ષ બાકી હોવું નિવારક અટકાયતના આદેશ માટે કોઈ અવરોધ નથી. નિવારક અટકાયતનો આદેશ ફરિયાદ પક્ષ માટે પણ કોઈ અવરોધ નથી. (જુઓ હરાધન સાહા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ

ડબ્લ્યુ.બી. અને અન્ય, ૧૯૭૪ કિ.એલ.જે. ૧૪૭૯].

“ઇંગ્લેન્ડના હેલ્સબરીઝ લોકમાં, આ મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:

હેબિયસ કોર્પસ એડ સબજિસિએન્ડમનો રિટ” અન્ય રિટોથી ભિન્ન રીતે, વિશેષાધિકારનો રિટ છે, અર્થાત્ તે એક અસાધારણ ઉપચાર છે, જે તેવા કેસોમાં દર્શાવેલ કારણના આધારે જારી કરવામાં આવે છે જ્યાં સામાન્ય કાનૂની ઉપચારો લાગુ પડતા ન હોય અથવા અપૂરતા હોય. આ રિટ હક્કનો રિટ છે અને ન્યાયના ઋણરૂપે મંજૂર કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, તે સ્વયંપ્રવર્તિત રીતે મળતો રિટ નથી. સામાન્ય કાયદા હેઠળ તેમજ વિધાન દ્વારા, હેબિયસ કોર્પસનો રિટ માત્ર ત્યારે જ મંજૂર થઈ શકે જ્યારે તે જારી કરવાનું વાજબી આધાર દર્શાવવામાં આવે. સામાન્ય રીતે, માત્ર એટલા કારણસર કે અટકાયતની કાયદેસરતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય એવો વૈકલ્પિક ઉપચાર ઉપલબ્ધ છે, રિટનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં. “કોઈપણ વ્યક્તિને ગેરકાયદેસર કેદમાંથી અન્ય વ્યક્તિને મુક્ત કરાવવા

હેનિયસ કોર્પસનો રિટ મેળવવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો હક છે અને જેને કાયદેસર રીતે અન્ય વ્યક્તિની કસ્ટડીનો હક હોય તે કસ્ટડી ફરી પ્રાપ્ત કરવા માટે આ રિટ માટે અરજી કરી શકે છે. જે કોઈ કેસમાં અયોગ્ય રીતે અટકાયતમાં રાખવામાં આવી હોવાનું આક્ષેપિત વ્યક્તિ સુધી પહોંચ નકારી દેવામાં આવી હોય, જેથી કેદી તરફથી કોઈ સૂચનાઓ ઉપલબ્ધ ન હોય, તેવા કેસમાં કોઈપણ સગા અથવા મિત્ર દ્વારા સોગંદનામા પર, એવી અરજી શા માટે કરવામાં આવે છે તે કારણ દર્શાવીને, અરજી કરી શકાય.

કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમમાં, હેનિયસ કોર્પસના રિટનું સ્વરૂપ આ રીતે સંક્ષેપિત કરવામાં આવ્યું છે:—

હેનિયસ કોર્પસનો રિટ એવો રિટ છે, જે અન્ય વ્યક્તિને અટકાયતમાં રાખનાર વ્યક્તિને સંબોધીને આપવામાં આવે છે અને તેને આદેશ કરે છે કે તે કેદીનું શરીર નિર્દિષ્ટ સમય અને સ્થળે, તેની ધરપકડ અને અટકાયતના દિવસ તથા કારણ સાથે, રિટ મંજૂર કરનાર અદાલત અથવા ન્યાયાધીશ તે બાબતમાં જે કંઈ કરવું, આધીન થવું અને સ્વીકારવું યોગ્ય માને તે માટે રજૂ કરે. " હેનિયસ કોર્પસ'નો શાબ્દિક અર્થ "શરીર રજૂ કરો" એવો થાય છે. આ રિટ દ્વારા અદાલત અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલી વ્યક્તિને તેના સમક્ષ હાજર લાવવાનો આદેશ આપી શકે છે, જેથી અટકાયત કાયદેસર છે કે ગેરકાયદેસર તે નિશ્ચિત કરી શકાય. ઍંગ્લો-સેક્સન ન્યાયશાસ્ત્રમાં આ રિટનું એવું પ્રબળ સ્થાન છે.

હૂડ દ્વારા રાજ્યઘટનાત્મક અને વહીવટી કાયદામાં

ફિલિપ્સ અને જેક્સન, આ રીતે જણાવ્યું છે:

અટકાયતના કોઈપણ સ્વરૂપની કાયદેસરતા, હેબિયસ કોર્પસના રિટ માટેની અરજી દ્વારા, સામાન્ય કાયદા હેઠળ પડકારી શકાય છે. હેબિયસ કોર્પસ એક વિશેષાધિકાર રિટ હતો, એટલે કે એવો રિટ, જે રાજા પોતાના અધિકારીઓ વિરુદ્ધ તેઓને તેમની ફરજો યોગ્ય રીતે બજાવવા બાધ્ય કરવા માટે જારી કરતો હતો. અરજદારના સ્વતંત્રતાના દાવાના નિર્ધાર માટે ઝડપી ન્યાયિક ઉપાય પૂરો પાડતા હેબિયસ કોર્પસનું વ્યવહારુ મહત્વ ન્યાયાધીશો અને લેખકો દ્વારા વારંવાર પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે. તેમ છતાં, આ ઉપાયની અસરકારકતા અનેક પ્રસંગોમાં તે કાયદેસર સત્તાની વ્યાપકતા પર આધાર રાખે છે, જેના હેઠળ કોઈ જાહેર સત્તાધિકારી કાર્યરત હોઈ શકે, તેમજ વિશાળ વ્યાપ ધરાવતી કાયદેસરની જોગવાઈઓના આધાર પર લેવાયેલા નિર્ણયની કાયદેસરતા તપાસવાની અદાલતોની તૈયારી પર પણ આધાર રાખે છે. એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે “મંદ પ્રભાવવાળા ઉપાય” તરીકે હેબિયસ કોર્પસની જરૂરિયાત ઘટી ગઈ છે, કારણ કે ન્યાયિક સમીક્ષા સતત વધુ લવચીક અધિકારક્ષેત્ર તરીકે વિકસિત થઈ છે. રિટની પ્રક્રિયાત્મક સુધારણા યોગ્ય હોઈ શકે, પરંતુ હેબિયસ કોર્પસ અને ન્યાયિક સમીક્ષા હેઠળના ઉપાયો વચ્ચેના તત્ત્વજ્ઞાનિક ભેદોને નજરઅંદાજ ન કરવું અગત્યનું છે. પછલા ઉપાયો વિવેકાધીન હોય છે અને અદાલત વ્યવહારુ કારણોસર રાહત આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે; હેબિયસ

કોર્પસ તો હક્કનો રિટ છે, જે એક્સ ડેબિટો જસ્ટિટિયે તરીકે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

હેબિયસ કોર્પસનો પ્રાચીન વિશેષાધિકારપ્રાપ્ત રિટ તેનું નામ બે અનિવાર્ય શબ્દો "હેબિયસ" અને "કોર્પસ" પરથી મેળવે છે.

'હેબિયસ કોર્પસ' નો શાબ્દિક અર્થ 'તેના શરીરને હાજર કરો' એવો થાય છે. આ રિટોનો સામાન્ય હેતુ, જેમ તેમનાં નામથી સૂચિત થાય છે, વ્યક્તિને અદાલત અથવા ન્યાયાધીશ સમક્ષ હાજર કરાવવાનો હતો. જેલમાં હોય કે ખાનગી કસ્ટડીમાં, ગેરકાયદેસર અથવા અયોગ્ય ઠરતી અટકાયતમાંથી તાત્કાલિક મુક્તિનો અસરકારક ઉપાય પ્રદાન કરીને પ્રજાજનની સ્વતંત્રતા સુરક્ષિત કરવાની આ એક વિશેષાધિકારાત્મક પ્રક્રિયા છે. આ એવી સર્વભૌમ અને અતિઉચ્ચ સત્તાવાળી રિટ છે કે જેના સામે સત્તા અથવા સ્થાનનો કોઈ વિશેષાધિકાર ટકી શકતો નથી. તમામ બંધારણીય કાનૂનશાસ્ત્રીઓના મતાનુસાર, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું આ સર્વોત્તમ રક્ષણ છે અને મનસ્વી કૃત્યો સામે, માત્ર ખાનગી વ્યક્તિઓ જ નહીં પરંતુ કાર્યપાલિકા સામે પણ, પ્રજાજન માટે અત્યંત શક્તિશાળી સુરક્ષા છે. આ રિટ એક વિશેષાધિકારાત્મક રિટ છે, જે તેની પોતાની પ્રક્રિયા દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં, આવી રિટ આપવાનો અધિકાર સામાન્ય કાયદા હેઠળ અસ્તિત્વમાં હતો, પરંતુ તેને વિધાન દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી છે અને તેનો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો છે. ઇંગ્લેન્ડમાં આ સુસ્થાપિત છે કે હેબિયસ કોર્પસની રિટ અધિકારરૂપે મળવાપાત્ર છે અને

અદાલતને તેને નકારવાનો કોઈ વિવેકાધિકાર નથી. "સર્ટિયોરારી અથવા મેન્ડેમસથી ભિન્ન રીતે, હેબિયસ કોર્પસની રિટ ગેરકાયદેસર રીતે અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલા દરેક વ્યક્તિને અધિકારરૂપે ઉપલબ્ધ છે." ભારતમાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ અને ૨૨૬ હેઠળ આ વિશેષાધિકારાત્મક રિટને બંધારણીય દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. તેથી, આ આ દેશના નાગરિકને ઉપલબ્ધ એક અસાધારણ ઉપાય છે, જેને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અથવા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અમલમાં મૂકી શકે છે.

નાગરિકની સ્વતંત્રતાને મનસ્વી અને ગેરકાયદેસર અટકાયત સામે સુરક્ષિત રાખવા માટે આ લેખિત આજ્ઞા જારી કરવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. હેબિયસ કોર્પસ એ ગેરકાયદેસર રીતે અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિઓની મુક્તિ સુલભ બનાવવા માટે રચાયેલ ઉપાય છે, અટકાયત કરનાર વ્યક્તિને દંડિત કરવા માટે નહીં, અને તેથી જે અટકાયત અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે સમાપ્ત થઈ ગયા પછી તે જારી કરવામાં આવતી નથી. તે ગેરકાયદેસર અટકાયત સામેનો ઉપાય છે. તે એવા આદેશના સ્વરૂપમાં જારી કરવામાં આવે છે જેમાં બીજી વ્યક્તિને, ભલે તે જેલમાં હોય કે ખાનગી કસ્ટડીમાં, અટકાયત કરનાર વ્યક્તિને એ બીજી વ્યક્તિને અદાલત સમક્ષ 'શરીર હાજર કરવા' કહેવામાં આવે છે, જેથી અદાલત જાણી શકે કે કયા આધાર પર તેને બંધનમાં રાખવામાં આવ્યો છે અને આમ કાયદાની આવશ્યકતા મુજબ તેની બાબતે કાર્યવાહી કરવાની અદાલતને તક મળે. હેબિયસ કોર્પસની લેખિત આજ્ઞા દ્વારા અદાલત કોઈપણ કેદમાં રહેલ વ્યક્તિને

અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાવી શકે છે અને તે કેમ કેદમાં છે તેનું કારણ જાણી શકે છે અને ત્યારબાદ જો કેદ માટે કોઈ કાનૂની ન્યાયસંગતતા ન હોય તો તેને તત્ક્ષણે મુક્ત કરી શકે છે અથવા તે ઝડપથી નીચલી અદાલતમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી માટે રજૂ થાય તેની ખાતરી કરી શકે છે. હેબિયસ કોર્પસ તેવા કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ઉપલબ્ધ છે જેના વિષે એવી શંકા હોય કે તે બીજી વ્યક્તિને ગેરકાયદેસર રીતે અટકાયત હેઠળ રાખી રહ્યો છે અને તે માત્ર પોલીસ અથવા અન્ય જાહેર અધિકારીઓ સામે મર્યાદિત નથી, જેઓની ફરજોમાં સામાન્ય રીતે ધરપકડ અને અટકાયતનો સમાવેશ થાય છે. જો તે દર્શાવવામાં આવે કે જેના વતી તે માગવામાં આવે છે તે વ્યક્તિને તેની સ્વતંત્રતાથી ગેરકાયદેસર રીતે વંચિત કરવામાં આવ્યો છે, તો અદાલતે તે જારી કરવી જ જોઈએ. આ લેખિત આજ્ઞા કોઈપણ વ્યક્તિને સંબોધી શકાય છે—સરકારી અધિકારી હોય કે ખાનગી વ્યક્તિ—જેની કસ્ટડીમાં બીજી વ્યક્તિ હોય. (હેબિયસ કોર્પસ માટેનો) દાવો સ્પષ્ટ કાનૂની ધોરણો અને પ્રક્રિયાઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે અને દબાણપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષ કરીને, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો અધિકાર કાનૂની તેમજ લોકપ્રિય બંને અર્થમાં હેબિયસ કોર્પસની લેખિત આજ્ઞા સંબંધિત પ્રક્રિયાઓ સાથે જોડાયેલો છે. આ લેખિત આજ્ઞા મૂળત્વે ન્યાયિક આદેશ છે, જે નિર્દિષ્ટ જેલ અધિકારીને સંબોધિત હોય છે અને તેને અથવા તેણીને નિર્દિષ્ટ કેદીને અટકાયતના કાનૂની કારણ સાથે રજૂ કરવા નિર્દેશ આપે છે જેથી અટકાયત માટેનો આ કાનૂની અધિકારપત્ર પરીક્ષણ હેઠળ મૂકી શકાય. ઉક્ત અટકાયત કાનૂની પણ હોઈ શકે અને ગેરકાયદેસર પણ હોઈ શકે. આવી લેખિત

આજ્ઞા દ્વારા અમલમાં મુકાવા માગવામાં આવતો અધિકાર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ નાગરિકને પ્રદાન કરાયેલ મૂળભૂત અધિકાર છે, જેમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે:

"૨૧. જીવન અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું સંરક્ષણ.—કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય તેના જીવન અથવા વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં." સર્વોચ્ચ અદાલતે અનેક પ્રસંગોએ "કાયદો અને વ્યવસ્થા" અને "જાહેર વ્યવસ્થા" ની સંકલ્પનાઓનું પરીક્ષણ કર્યું હતું. સંવિધાન અમલમાં આવ્યા પછી તરત જ, સર્વોચ્ચ અદાલતની સંવિધાન પીઠે બ્રિજ ભૂષણ અને અન્ય વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, (૧૯૫૦) એસ.સી.આર. ૬૦૫ ના કેસમાં, જાહેર વ્યવસ્થાને સંબંધિત એક મામલે વિચારણા કરી હતી. અદાલતે નોંધ્યું હતું કે "જાહેર વ્યવસ્થા" ને આ સંદર્ભમાં "જાહેર શાંતિ" તરીકે યોગ્ય રીતે અભિવ્યક્ત કરી શકાય.

સર્વોચ્ચ અદાલતનો બીજો એક પ્રસિદ્ધ બંધારણીય ખંડપીઠનો ચુકાદો રોમેશ ઠાપર વિ. દ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ, (૧૯૫૦) એસ.સી.આર. ૫૮૪ ના કેસમાં છે. આ કેસમાં, બોમ્બેમાં છપાતું અને પ્રકાશિત થતું 'કોસ રોડ્સ' નામનું અંગ્રેજી સાપ્તાહિક સામયિકના મુદ્રક, પ્રકાશક અને સંપાદક રોમેશ ઠાપરને મદ્રાસ મેન્ટેનન્સ ઓફ પબ્લિક ઓર્ડર અધિનિયમ, ૧૯૪૯ હેઠળ અટકાયતમાં લેવામાં આવ્યા હતા. અટકાયતનો આદેશ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજિ

દાખલ કરીને ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સીધો પડકારવામાં આવ્યો હતો. આક્ષેપ એવો હતો કે અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિએ જાહેર શાંતિ ભંગ થાય અને જાહેર વ્યવસ્થા તથા શાંતિમાં વિક્ષેપ ઊભો થાય તે માટે દસ્તાવેજો પ્રસારિત કર્યા હતા.

સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું:—

... 'જાહેર વ્યવસ્થા' વ્યાપક અર્થસૂચક અભિવ્યક્તિ છે અને તેનો અર્થ એવો શાંતિપૂર્ણ સ્થિરતાનો અવસ્થાભાવ થાય છે, જે રાજકીય સમાજના સભ્યો વચ્ચે તેઓએ સ્થાપિત કરેલી સરકાર દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલા આંતરિક નિયમોના પરિણામે પ્રવર્તે છે તેથી એવું માનવું પડશે કે 'જાહેર સુરક્ષા'નો ઉપયોગ જાહેર વ્યવસ્થાના વધુ વ્યાપક તત્વના એક ભાગરૂપે કરવામાં આવ્યો છે

"જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" વચ્ચેનો ભેદ સર્વોચ્ચ અદાલતના સંવિધાન પીઠના ડૉ. રામ મનોહર લોહિયા વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અર્ધર્સ, (૧૯૬૬) ૧ એસ.સી.આર. ૭૦૮ ના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદામાં સાવધાનીપૂર્વક નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ચુકાદામાં, હિઝ લોર્ડશીપ હિદાયતુલ્લાહ, જે. એ વિવિધ ઉદાહરણો આપી "જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" ને સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાયિત કર્યા છે. ચુકાદાનો સંબંધિત ભાગ આ પ્રમાણે છે:

"...શું "જાહેર વ્યવસ્થા" શબ્દપ્રયોગમાં દરેક પ્રકારની અવ્યવસ્થા આવરી લેવાય છે કે માત્ર કેટલીક જ? તેનો ઉત્તર "જાહેર વ્યવસ્થા" ને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" થી ભિન્ન પાડવામાં ઉપયોગી થાય છે, કારણ કે નિઃસંદેહપણે ઉત્તરોક્તમાં તે બધું આવરી લેવાય છે. જાહેર વ્યવસ્થા ભંગ થાય તો તે જાહેર અવ્યવસ્થામાં પરિણમવી જ જોઈએ. શાંતિભંગની દરેક ઘટના જાહેર અવ્યવસ્થામાં પરિણમે એવું નથી. જ્યારે બે નશામાં ચૂર વ્યક્તિઓ ઝઘડે અને મારામારી કરે ત્યારે અવ્યવસ્થા તો થાય છે, પરંતુ જાહેર અવ્યવસ્થા થતી નથી. તેમની સામે કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવા માટેની સત્તાઓ હેઠળ કાર્યવાહી થઈ શકે, પરંતુ તેઓ જાહેર વ્યવસ્થા ભંગ કરતા હતા એ આધાર પર તેમની અટકાયત કરી શકાય નહિ. માનીએ કે મારામારી કરનાર તે બે વ્યક્તિઓ વિરોધી સમુદાયોના હતા અને તેમાંથી એકે સામ્પ્રદાયિક ભાવનાઓ ઉશ્કેરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ત્યારે પ્રશ્ન હજી પણ કાયદો અને વ્યવસ્થાનો જ રહે છે, પરંતુ તે જાહેર અવ્યવસ્થાની ભીતિ ઊભી કરે છે. બીજા ઉદાહરણોની પણ કલ્પના કરી શકાય. કાયદાના ઉલ્લંઘનથી વ્યવસ્થા હંમેશા પ્રભાવિત થાય છે, પરંતુ તેને જાહેર વ્યવસ્થાને પ્રભાવિત કરે છે એમ કહેવા પહેલાં, તે સમુદાયને અથવા વ્યાપક જનસમુદાયને અસર કરતું હોવું જોઈએ. આથી, કાયદો અને વ્યવસ્થાનો માત્ર એવો ભંગ કે જે અવ્યવસ્થામાં દોરી જાય, તે ડિક્રેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ હેઠળ કાર્યવાહી માટે અનિવાર્યપણે પૂરતો નથી; પરંતુ જાહેર વ્યવસ્થાને ઉપહાસિત કરી નાખતી અવ્યવસ્થાઓ પૂરતી છે. જિલ્લા દંડાધિકારીને જાહેર વ્યવસ્થાના ઉપહાસને અટકાવવા માટે નિયમ ૩૦(એલ)(બી) હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની

સત્તા છે, પરંતુ સામાન્ય પરિસ્થિતિઓમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવામાં સહાયરૂપ થવા માટે તેવી કાર્યવાહી કરવાની સત્તા નથી.

આથી સ્પષ્ટ થશે કે જેમ આ અદાલતના નિર્ણયો માં (અગાઉ ઉલ્લેખિત) એવું કહેવાયું હતું કે "જાહેર વ્યવસ્થા" માં "રાજ્યની સુરક્ષા" ને અસર કરતી ગડબડીઓ કરતાં ઓછી ગંભીરતાવાળી ગડબડીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમ "કાયદો અને વ્યવસ્થા" માં પણ "જાહેર વ્યવસ્થા" ને અસર કરતી ગડબડીઓ કરતાં ઓછી ગંભીરતાવાળી ગડબડીઓનો સમાવેશ થાય છે. ત્રણ સમકેન્દ્રિત વર્તુળોની કલ્પના કરવી પડે. કાયદો અને વ્યવસ્થા સૌથી મોટું વર્તુળ દર્શાવે છે, જેના અંદરનું આગળનું વર્તુળ જાહેર વ્યવસ્થા દર્શાવે છે અને સૌથી નાનું વર્તુળ રાજ્યની સુરક્ષા દર્શાવે છે. ત્યારબાદ સહેલાઈથી સમજાઈ શકે છે કે કોઈ કૃત્ય કાયદો અને વ્યવસ્થાને અસર કરી શકે, પરંતુ જાહેર વ્યવસ્થાને નહીં; જેમ કે કોઈ કૃત્ય જાહેર વ્યવસ્થાને અસર કરી શકે, પરંતુ રાજ્યની સુરક્ષાને નહીં...."

અરુણ ઘોષ વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યના મામલામાં, (૧૯૭૦)

૧ એસીસી ૯૮, હિઝ લોર્ડશીપ હિદાયતુલ્લાહ, ન્યાયાધીશને ફરીથી "જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" ના પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. આ ચુકાદામાં, વિવિધ દૃષ્ટાંતો આપી, "જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" વચ્ચેનો મૂળભૂત ભેદ સમજાવવા માટે અત્યંત ગંભીર પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. સંબંધિત અંશ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

...જાહેર વ્યવસ્થા કાયદો અને વ્યવસ્થાની સરખામણીમાં સમાજના વધુ વિશાળ હિતક્ષેત્રને આવરી લેતી હોવાનું કહેવાયું હતું. જાહેર વ્યવસ્થા એ સમગ્ર દેશને એક એકમ તરીકે લઈને અથવા તો કોઈ નિર્દિષ્ટ વિસ્તારને ધ્યાનમાં રાખીને સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ છે. જાહેર વ્યવસ્થાના ભંગને એવી વ્યક્તિગત વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ દોરાયેલા કૃત્યોથી અલગ ઓળખવો જરૂરી છે, જે સમાજમાં સામાન્ય જાહેર શાંતિ ભંગ થાય એટલી હદે અવ્યવસ્થા પેદા કરતા નથી. ખલેલનો દરજ્જો અને કોઈ વિસ્તારના સમાજજીવન પર તેની અસર એ નક્કી કરે છે કે આવી ખલેલ માત્ર કાયદો અને વ્યવસ્થાના ભંગ સુધી મર્યાદિત છે કે નહીં. ઉદાહરણ તરીકે માનીએ કે એક વ્યક્તિ બીજા વ્યક્તિને છરી મારી દે. લોકો આશ્ચર્યચકિત થાય અને ખલેલ પણ અનુભવે, પરંતુ સમાજજીવન તેની સમતોલ ગતિથી ચાલતું રહે છે, ભલે કોઈને તે કૃત્ય નાપસંદ હોય. હવે બીજું ઉદાહરણ લો, જ્યાં કોઈ શહેરમાં સામ્પ્રદાયિક તણાવ હોય. એક વ્યક્તિ બીજા સમુદાયના સભ્યને છરી મારી દે. આ એક સંપૂર્ણપણે ભિન્ન પ્રકારનું કૃત્ય છે. તેની અસરઘટનાઓ વધુ ઊંડી છે અને તે જીવનની સમતોલ ગતિને અસર કરે છે તથા જાહેર વ્યવસ્થા જોખમાય છે, કારણ કે તે કૃત્યની પ્રતિક્રિયા સમાજના વિશાળ વર્ગોને આવરી લે છે અને તેમને કાયદો અને વ્યવસ્થાના વધુ ભંગ કરવા તથા જાહેર વ્યવસ્થાને ખોરવવા પ્રેરિત કરે છે. કોઈ કૃત્ય પોતે જ તેની ગંભીરતાનું અંતિમ નિર્ધારક બનતું નથી. તેના સ્વરૂપમાં તે બીજા કૃત્યથી ભિન્ન ન પણ હોય, પરંતુ તેની સંભાવિત અસર અત્યંત ભિન્ન હોઈ શકે છે. યુવતીઓ પર આક્રમણના ઉદાહરણને લો. હોટલમાં રોકાયેલો કોઈ મહેમાન અડધા ડઝન જેટલી

ચેમ્બરમેઈફ્સને ચુંબન કરે અથવા તેમની તરફ અયોગ્ય પ્રણયપ્રયાસ કરે. તે તેમને તથા સંચાલનને ઉપદ્રવ પહોંચાડે, પરંતુ તે જાહેર વ્યવસ્થામાં ખલેલ પેદા કરતો નથી. તે યુવતીઓમાંથી એકની મિત્રમંડળી સાથે ઝપાઝપીમાં પણ ઉતરે, તો પણ તે માત્ર કાયદો અને વ્યવસ્થાના ભંગનો જ પ્રસંગ ગણાશે. હવે બીજું ઉદાહરણ લો, જેમાં કોઈ વ્યક્તિ એકાંત સ્થળોએ સ્ત્રીઓની છેડછાડ કરે છે. તેની આવી હરકતોના પરિણામે કોલેજો અને શાળાઓમાં જતી યુવતીઓ સતત ભય અને જોખમ હેઠળ રહે છે. રોજિંદા કામકાજ માટે નીકળતી સ્ત્રીઓને રસ્તામાં અટકાવીને આક્રમણ કરવામાં આવશે તેવી ભીતિ રહે છે. આ વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિ તેના મૂળભૂત સ્વભાવમાં બીજી વ્યક્તિના કૃત્યથી ભિન્ન નથી, પરંતુ તેની સંભાવિત અસર અને જાહેર શાંતિ પર તેની અસરની દૃષ્ટિએ બન્નેમાં બહુ મોટો ફરક છે. જે વ્યક્તિ એકાંત સ્થળોએ યુવતીઓની છેડછાડ કરે છે, તેનું કૃત્ય જીવનની સમતોલ ગતિમાં ખલેલ ઊભી કરે છે, અને એ જાહેર વ્યવસ્થાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. તે સમાજ અને સમુદાયને ખલેલ પહોંચાડે છે. તેના કૃત્યથી તમામ સ્ત્રીઓ પોતાના માન-સન્માન અંગે ભયગ્રસ્ત બને છે, અને તેથી એવું કહી શકાય કે તે જાહેર વ્યવસ્થામાં ખલેલ પેદા કરે છે, માત્ર એવા વ્યક્તિગત કૃત્યો કરતો નથી કે જેણે અંગે ફોજદારી ફરિયાદ પક્ષની એજન્સીઓ નોંધ લઈ શકે. તેથી તેનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈ વ્યક્તિએ માત્ર કાયદો અને વ્યવસ્થાનો ભંગ કર્યો છે કે તેણે એવી રીતે વર્તન કર્યું છે જે જાહેર વ્યવસ્થામાં ખલેલ પેદા કરે તેવી સંભાવના ધરાવે છે, તે પ્રશ્ન દરજ્જાનો છે તથા સમાજ પર તે કૃત્યની પહોંચ કેટલી વ્યાપક છે, તેનો છે...

‘જાહેર વ્યવસ્થા’ અને ‘કાયદો અને વ્યવસ્થા’ ના અભિગમ અંગે પુષ્કર મુખર્જી અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૮૫૨ ના કેસમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આ કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ડૉ. એલેનના ‘લીગલ ડ્યુટીઝ’ વિષયક મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથ પર આધાર રાખ્યો હતો અને ન્યાયશાસ્ત્રના ક્ષેત્રમાં ‘જાહેર’ અને ‘ખાનગી’ ગુનાઓ વચ્ચેનો ભેદ સ્પષ્ટ કર્યો હતો. ગુનાના તત્વાત્મક ઘટકો અંગે વિચાર કરતી વખતે, દરેક સમાજ જે ઐતિહાસિક કસોટીઓ લાગુ કરે છે તે છે આંતરિક અયોગ્યતા અને સામાજિક ઉપયુક્તતા; અને આ બંને સૌથી મહત્વપૂર્ણ પરિબલો છે, જેઓના કારણે નિશ્ચિત વર્તનને ફોજદારી સ્વરૂપનું ગણવામાં આવ્યું છે. ડૉ. એલેનએ ‘જાહેર’ અને ‘ખાનગી’ ગુનાઓ વચ્ચે એવો ભેદ દર્શાવ્યો છે કે કેટલાક ગુનાઓ મુખ્યત્વે નિશ્ચિત વ્યક્તિઓને નુકસાન પહોંચાડે છે અને માત્ર ગૌણ રીતે જાહેર હિતને અસર કરે છે, જ્યારે અન્ય ગુનાઓ સીધા જાહેર હિતને નુકસાન પહોંચાડે છે અને વ્યક્તિઓને માત્ર પરોક્ષ રીતે અસર કરે છે. આ રેખાઓ અનુસાર એક વ્યાપક ભેદ છે, પરંતુ આવી કોઈપણ કસોટીના અમલમાં સ્વાભાવિક રીતે તફાવતો ઊભા થાય છે.

બાબુલ મિત્રા અલિયાસ અનિલ મિત્રા વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ એન્ડ અદર્સ, (૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૩૯૩ ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતને “જાહેર વ્યવસ્થા” અને “કાયદો અને વ્યવસ્થા” ના પ્રશ્ન પર વિચારવાનો અવસર મળ્યો

હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે "કાયદો અને વ્યવસ્થા" અને "જાહેર

"વ્યવસ્થા" એ સમાજ પર પ્રતિબંધીન કૃત્યની અસરના સ્તર અને વ્યાપમાંથી એક છે. અદાલતે દર્શાવ્યું કે કૃત્ય પોતે જ તેની પોતાની ગંભીરતાનું નિર્ધારક નથી. તેના સ્વરૂપમાં તેમાં ભિન્નતા ન હોઈ શકે, પરંતુ તેની સંભવિત અસર ખૂબ જ ભિન્ન હોઈ શકે છે.

દીપક બોસ ઉર્ફે નરીપદા વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં,

(૧૯૭૩) જ એસ.સી.સી. ૪૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠે ઉદાહરણો આપીને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" અને "જાહેર વ્યવસ્થા" વચ્ચેનો ભેદ સમજાવ્યો હતો. સંબંધિત અંશ નીચે મુજબ વાંચે છે:

જાહેર રસ્તા જેવા જાહેર સ્થળે થયેલો અને પીડિતના મૃત્યુ સાથે પૂર્ણ થતો દરેક હુમલો, તેને જોનારા લોકોને ભયાનકતા તથા અત્રે સુધી કે ગભરાટ અને આતંક પણ પેદા કરે તેવી સંભાવના રહેલી હોય છે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે આવા તમામ બનાવો અનિવાર્ય રીતે તે વિસ્તારોના સામૂહિક જીવનમાં, જ્યાં તે બનાવો બન્યા હોય, વિક્ષેપ કે અવ્યવસ્થા જ પેદા કરે. હાલના કેસમાં આધારરૂપ કારણોમાં દર્શાવાયેલા બે બનાવોમાં એવું સૂચવવા જેવું કશું જ નથી કે એમમાંથી કોઈ એક પણ એવો પ્રકાર અને એવી ગંભીરતાવાળો હતો કે જેના કારણે જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને જોખમ ઊભું થાય. નિઃસંદેહ, આધારરૂપ કારણોમાં ઉલ્લેખિત

બંને કૃત્યો કરનાર હોવાનું આક્ષેપિત વ્યક્તિઓ પાસે બોમ્બ હતા એવું કહેવાયું છે. શક્ય છે કે તે સંબંધિત પીડિતોને ભયભીત કરવા અને તેમને પ્રતિકાર કરવાથી અટકાવવા માટે કરવામાં આવ્યું હોય. પરંતુ આધારરૂપ કારણોમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી કે સ્થાનિક વિસ્તારમાં આતંક ફેલાય અને ત્યાં રહેતા લોકો તેમના જીવનના નિયમિત વ્યવસાયોમાં લાગી ન શકે તે માટે તે બોમ્બો વિસ્ફોટિત કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી, અરજદાર વિરુદ્ધ આક્ષેપિત બંને બનાવો નિશ્ચિત વ્યક્તિઓને સંબંધિત હતા અને પરિણામે તેઓ કાયદો અને વ્યવસ્થાના ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હતા તથા તેના જ પરિધિમાં આવતા હતા. આવા કૃત્યોના સંદર્ભમાં અધિનિયમની કડક જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવાનો વિચાર કરવામાં આવેલો નથી અને અમારા દંડ કાયદાની સામાન્ય જોગવાઈઓ તેમનો સામનો કરવા માટે પૂરતી છે.

કુસો સાહ વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અધર્સ, (૧૯૭૪) ૧ એસ.સી.સી.

૧૮૫, સર્વોચ્ચ અદાલતે "જાહેર વ્યવસ્થા" ના મુદ્દાનો પણ વિચાર કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ રીતે અવલોકન કર્યું હતું:

આ કૃત્યો કાયદો અને વ્યવસ્થાની સમસ્યાઓ ઊભી કરી શકે, પરંતુ જાહેર વ્યવસ્થા પર તેમનો પ્રભાવ દેખાય છે એવું માનવું અમને અસંભવ લાગે છે. આ બંને સંકલ્પનાઓની સીમાઓ સુસ્પષ્ટ રીતે નિર્ધારિત છે; અને તે સુસ્થાપિત છે કે ચોરી અને હુમલાના છૂટક તથા અસંગઠિત ગુનાઓ જાહેર વ્યવસ્થાના વિષયો

નથી, કારણ કે તેઓ જાહેર જીવનના સમપ્રવાહને અસર પહોંચાડવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવતા નથી. કાયદાના ભંગથી અમુક હદ સુધી અવ્યવસ્થા સર્જવું સ્વાભાવિક છે, પરંતુ કાયદાનો દરેક ભંગ અનિવાર્ય રીતે જાહેર અવ્યવસ્થામાં પરિણમે જ એવું નથી....

સર્વોચ્ચ અદાલતે અન્ય એક મહત્વપૂર્ણ કેસમાં

અશોક કુમાર વિ. દિલ્લી એડમિનિસ્ટ્રેશન અને અન્ય, (૧૯૮૨) ૨ એસ.સી.સી.

૪૦૩ એ ‘કાયદો અને વ્યવસ્થા’ અને ‘જાહેર વ્યવસ્થા’ વચ્ચેનો ભેદ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યો હતો. આ મામલામાં, અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

"૧૩. "જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" ના ક્ષેત્રો વચ્ચેનો વાસ્તવિક ભેદ કૃત્યના સ્વરૂપ અથવા ગુણવત્તામાં નથી, પરંતુ સમાજ પર તેની અસરના પ્રમાણ અને વ્યાપમાં રહેલો છે. "કાયદો અને વ્યવસ્થા" અને "જાહેર વ્યવસ્થા" ની આ બન્ને કલ્પનાઓ વચ્ચેનો ભેદ સૂક્ષ્મ છે, પરંતુ તેનાથી એવો અર્થ નીકળતો નથી કે તેમાં કોઈ આવરણીયતા હોઈ જ શકતી નથી. સ્વભાવથી સમાન હોય તેવા કૃત્યો, જો ભિન્ન પરિસ્થિતિઓ અને સંદર્ભોમાં કરવામાં આવે, તો તે ભિન્ન પ્રતિક્રિયાઓ પેદા કરી શકે છે. એક કેસમાં તે માત્ર નિશ્ચિત વ્યક્તિઓને જ અસર કરતું હોઈ શકે અને તેથી તે કાયદો અને વ્યવસ્થાનો પ્રશ્ન

સ્પર્શે, જ્યારે બીજા કેસમાં તે જાહેર વ્યવસ્થાને અસર કરતું હોઈ શકે. તેથી, કૃત્ય પોતે જ તેની પોતાની ગંભીરતાના આધારે હાનિકારક હોવાનું નિર્ધારિત થતું નથી. સમુદાયના જીવનની સમતોલ ગતિને ભંગ કરવાની કૃત્યની સંભવિતતા જ તેને જાહેર વ્યવસ્થા જાળવી રાખવા માટે પ્રતિકૂળ બનાવે છે...." અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલી વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિએ સ્થાનિક સમુદાય પર કોઈ અસર પેદા કરી હતી કે નહીં, તે જોવાનું રહે છે, અથવા હિઝ

લોર્ડશીપ હિદાયતુલ્લાહ, ન્યાયાધીશે, શું અટકાયતગ્રસ્ત વ્યક્તિના કૃત્યે તે નિર્દિષ્ટ વિસ્તારમાં આવેલા સમુદાયના જીવનની સમતોલ ગતિને ભંગ કરી હતી?

શ્રી.માંગુકીયા, વિદ્વાન વકીલે વધુમાં નીચેના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો કે

બિનોદ સિંહ વિ. જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, ધનબાદ, બિહાર અને અન્ય,

(૧૯૮૬) ૪ એસ.સી.સી. ૪૧૬. આ કેસમાં, અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

"૭. આપણી બંધારણીય રચનામાં આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે યોગ્ય સત્તાધિકારીઓને આપવામાં આવેલ પ્રતિબંધક અટકાયતનો આદેશ આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ, પ્રતિબંધક અટકાયત સાથે સંબંધિત વિવિધ અધિનિયમોની વિવિધ જોગવાઈઓમાં જેમ અનુમાનિત કરવામાં આવ્યો છે તેમ, અપવાદરૂપ

કેસોમાં જ કરવો જોઈએ અને તેનો ઉપયોગ અત્યંત સાવચેતી સાથે થવો જોઈએ. સમાજની સુરક્ષા માટે કોઈ વ્યક્તિની પ્રતિબંધક કસ્ટડી જરૂરી બને તેવા તથ્યો વિશે જાગૃતિ હોવી આવશ્યક છે.” પોલીસ કમિશનર અને અન્ય, વિ. સી. અનીતા (સ્મટ.),

(૨૦૦૪) ૭ એસ.સી.સી. ૪૬૭ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ફરીથી "જાહેર વ્યવસ્થા" અને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" ના પ્રશ્નનું પરીક્ષણ કર્યું અને આ મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૭.મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન એ છે કે અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિઓ જાહેર વ્યવસ્થાને પ્રતિકૂળ હતી કે નહીં. "કાયદો અને વ્યવસ્થા" શબ્દપ્રયોગનો વ્યાપ વધુ વિશાળ છે, કારણ કે કાયદાનો ભંગ હંમેશા વ્યવસ્થાને અસર કરે છે; જ્યારે "જાહેર વ્યવસ્થા" નો વિસ્તાર વધુ સંકુચિત છે, અને જાહેર વ્યવસ્થા માત્ર એવા જ ભંગથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે જે સમાજને અથવા વ્યાપક જનતાને અસર કરે. જાહેર વ્યવસ્થા એ સમગ્ર દેશને એક એકમ તરીકે ધ્યાને લેતાં, અથવા નિર્ધારિત વિસ્તારને ધ્યાને લેતાં, સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ છે. "કાયદો અને વ્યવસ્થા" અને "જાહેર વ્યવસ્થા" ના ક્ષેત્રો વચ્ચેનો ભેદ, પ્રશ્નાસ્પદ કૃત્યનો સમાજ પર પડતા પ્રભાવની કક્ષા અને ઘટનાઓનો ભેદ છે. કોઈ કૃત્યમાં સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ ભંગ કરવાની જે સંભાવના રહેલી હોય, તે જ તેને જાહેર વ્યવસ્થાના જતન માટે પ્રતિકૂળ બનાવે છે. જો કોઈ ભંગનો પ્રભાવ વ્યાપક જનસમુદાયથી ભિન્ન રીતે માત્ર સીધા સંકળાયેલા થોડા

વ્યક્તિઓ સુધી જ મર્યાદિત રહે, તો તે માત્ર કાયદો અને વ્યવસ્થાનો પ્રશ્ન ઊભો કરે. કોઈ વિશિષ્ટ અવ્યવસ્થાના વિસ્ફોટથી પ્રસરી આવેલી ભયની લહેરની અવધિ, વ્યાપકતા અને તીવ્રતા જ તેને "કાયદો અને વ્યવસ્થા" સંબંધિત કૃત્યથી ભિન્ન રીતે "જાહેર વ્યવસ્થા" ને અસર કરનાર કૃત્ય તરીકે ઓળખવામાં મદદ કરે છે. પૂછવાનો પ્રશ્ન આ છે:

શું તે સમાજના વર્તમાન જીવનમાં એવો વિશ્લેષ પેદા કરે છે કે જે જાહેર વ્યવસ્થાના ભંગ સમાન બને, અથવા તે માત્ર કોઈ એક વ્યક્તિને જ અસર કરે છે અને સમાજની શાંતિ અશ્વુદ્ધ રાખે છે?

આ પ્રશ્નનો સામનો દરેક મામલામાં તેના તથ્યોના આધારે કરવો પડે છે. "

આર. કલાવતી વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૬ એસ.સી.સી. ૧૪ માં, જાહેર વ્યવસ્થાને અસર કરનાર કેસનો વિચાર કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જીવનની સમગતિ અને જાહેર શાંતિને અસર કરવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવતું એકમાત્ર કૃત્ય પણ અટકાયત માટે પૂરતું થશે.

દરપણ કુમાર શર્મા ઉર્ફે ધરબન કુમાર શર્મા વિ.

ટી.એન. રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૯૭૧ માં અહેવાલિત, તે

સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબની ટિપ્પણીઓ કરી :

હાલના કેસમાં અરજદારને અટકાયતમાં રાખવાનો આધાર એ છે કે તેણે છરીની અણી ઉપર કુમાર નામના વ્યક્તિ પાસેથી રૂ. ૧૦૦૦/- ની લૂંટ ચલાવી હતી. જાહેરમાં કોઈ વ્યક્તિનું અવ્યવસ્થિત વર્તન અથવા કોઈ ફોજદારી ગુનાનું આચરણ થવાથી, અમુક હદ સુધી, તે વિસ્તારમાં પ્રવર્તતી શાંતિ પર અસર થવી અનિવાર્ય છે અને તે કાયદો અને વ્યવસ્થા પર પણ અસર કરી શકે, પરંતુ તે કારણે જાહેર વ્યવસ્થાના પાલન પર અસર થવી અનિવાર્ય નથી. અધિનિયમમાં અપાયેલ વ્યાખ્યાઓ મુજબ, 'ગુન્ડા' ના કેસમાં જાહેર વ્યવસ્થાને પ્રતિકૂળ એવા કૃત્યો તે છે, 'જ્યારે તે ગુન્ડા તરીકેની તેની કોઈ પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલ હોય, અથવા સંકળાવા માટે તૈયારીઓ કરી રહ્યો હોય, અને જે જાહેર વ્યવસ્થાના પાલન પર પ્રતિકૂળ અસર કરે છે, અથવા પ્રતિકૂળ અસર કરવાની સંભાવના ધરાવે છે.' કોઈ વ્યક્તિએ માત્ર કાયદો અને વ્યવસ્થાનો ભંગ કર્યો છે કે તેણે જાહેર વ્યવસ્થા ભંગ થાય તેવી શક્યતા ધરાવતી રીતે વર્તન કર્યું છે, તે તીવ્રતાનો તેમજ સમાજ ઉપર તે કૃત્યના પ્રસારના વ્યાપનો પ્રશ્ન છે; એક જ વ્યક્તિ ઉપર થયેલો એકમાત્ર હુમલો જાહેર શાંતિ ભંગ કરે છે અથવા જાહેર વ્યવસ્થાને જોખમમાં મૂકે છે એવું ભાગ્યે જ કહી શકાય, જેથી એવો કેસ પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતની જોગવાઈ કરનાર અધિનિયમના કાર્યક્ષેત્રમાં આવી જાય.

હાજર કેસમાં, પોલીસ કમિશનરે જે ત્રણ કથિત ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૯ હેઠળના ચોરીના ગુનાઓ છે અને, તેથી, માત્ર એક જ એકાકી ઘટના એવી છે જેમાં અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ

વ્યક્તિએ જાહેર સ્થળે એક કુમારને લૂંટી લીધાનો આક્ષેપ છે. તેથી, નોંધ પર એવું દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી કે લૂંટની આ એકમાત્ર ઘટનાનો વ્યાપ અને સંભાવિત અસર એટલી વિશાળ હતી કે તે વિસ્તારના સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ અથવા સામાન્ય જીવનને ભંગ કરે અથવા સામાન્ય શાંતિ અને પ્રસન્નતા ભંગ કરે અથવા વિસ્તારમાં ભય અને અસુરક્ષાની લાગણી પેદા કરે. જોકે, અટકાયતના આધારકારણોમાં અટકાયત કરનાર સત્તાધિકારીએ જણાવ્યું હતું કે જાહેરમાં આ ગુનો કરીને અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિએ વિસ્તારની જનતાના મનમાં ભય, દહેશત અને અસુરક્ષાની લાગણી પેદા કરી અને તે દ્વારા જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ રીતે અસર થાય તે રીતે વર્તન કર્યું, જેના કારણે સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ અસરગ્રસ્ત થઈ, પરંતુ અટકાયતના આદેશમાં આ શબ્દોનો ઉલ્લેખ કરવો વિષયવસ્તુના કોઈ તત્વજ્ઞાનપૂર્ણ મહત્ત્વ કરતાં વધુ ઔપચારિક ક્રિયાવિધીના સ્વરૂપનો છે. આથી, અટકાયતના આધારકારણોમાં દર્શાવ્યા મુજબ લૂંટની એકમાત્ર ઘટના, અરજદારને જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ રીતે અસર કરે તે રીતે વર્તતાં અટકાવવા માટે કરવામાં આવેલા અટકાયતના આદેશને ટકાવી રાખવા માટે સંબંધિત નથી. પ્રતિવાદીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ અટકાયતનો આદેશ રદ કરવા માટે આ આધાર પૂરતો છે.

આ રીતે, ઉપર ઉલ્લેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોમાંથી સહેલાઈથી એવું કહી શકાય કે અટકાયત સત્તાધિકારીએ આક્ષેપિત અટકાયતીની

સમાજવિરોધી પ્રવૃત્તિઓ જાહેર વ્યવસ્થાના જતન પર પ્રતિકૂળ અસર કરે છે અથવા એવી પ્રતિકૂળ અસર કરવાની શક્યતા છે તે બાબતનું સમર્થન કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે. એ સાચું છે કે કાયદો અને વ્યવસ્થાની પરિસ્થિતિ તથા જાહેર વ્યવસ્થાની પરિસ્થિતિ વચ્ચે અત્યંત સૂક્ષ્મ ભેદરેખા છે, અને ક્યારેક વ્યક્તિના કાયદો અને વ્યવસ્થાથી સંબંધિત કૃત્યો જાહેર વ્યવસ્થાના પ્રશ્નમાં રૂપાંતરિત થઈ શકે છે. અટકાયતના આધારનો જાહેર વ્યવસ્થાના જતન સાથેનો સંબંધ નક્કી કરવા માટે, અર્થાત્ અટકાયતના હેતુ માટે, નિર્ણાયક બાબત કૃત્યનું અંતર્ગત સ્વરૂપ નથી, પરંતુ તેની ગુપ્ત સંભાવના છે. તેથી, અટકાયતનો આધાર જાહેર વ્યવસ્થાના હેતુઓ માટે સંબંધિત છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે, માત્ર કૃત્યના અંતર્ગત સ્વરૂપ પર આધારિત નિષ્પક્ષ કસોટી સુરક્ષિત માર્ગદર્શક બની શકે નહીં. કૃત્યની સંભાવનાનું પરીક્ષણ આસપાસની પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં, અનુવર્તી અને પૂર્વવર્તી, કરવું પડે. માત્ર એટલા માટે કે અટકાયતી સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૪ હેઠળના ગુનાનો એક કેસ નોંધાયો છે અને જેમની ઓળખ જાહેર કરવામાં આવી નથી એવા સાક્ષીઓના બે ઇન-કેમેરા નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા છે, તે માત્રથી જ જાહેર વ્યવસ્થાના જતન સાથે કોઈ સંબંધ ઊભો થતો નથી. અટકાયતીને તેની સામે નોંધાયેલા ગુનામાં દંડિત કરવામાં આવી શકે, પરંતુ નિશ્ચિતપણે, ગુનો રચતા કૃત્યોને સમુદાયના જીવનની સમતોલ ગતિને અસર કરનાર કહેવાઈ શકશે નહીં. શક્ય છે કે અટકાયતી પાસા અધિનિયમની કલમ ૨(સી) ના અર્થમાં ‘જોખમી વ્યક્તિ’ હોય, પરંતુ માત્ર એટલા માટે કે તે ‘જોખમી વ્યક્તિ’ છે, તેને પાસા અધિનિયમ

હેઠળ પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતમાં રાખી શકાતો નથી, જો સુધી પાસા અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (જ) માં નિર્ધારિત મુજબ, ‘જોખમી વ્યક્તિ’ તરીકે તેની પ્રવૃત્તિઓએ જાહેર વ્યવસ્થાના જતન પર પ્રતિકૂળ અસર કરી હોય અથવા એવી પ્રતિકૂળ અસર કરવાની શક્યતા ન હોય.

જ્યારે આ અદાલત ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અટકાયતના આદેશની કાયદેસરતા અને માન્યતાનું પરીક્ષણ કરે છે, ત્યારે આ અદાલતે નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયાનું પણ પરીક્ષણ કરવું પડે છે. પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતનો આદેશ અત્યંત કડક સ્વભાવનો આદેશ છે. પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતનો આદેશ પસાર કરવાનો પરિણામ એ થાય છે કે અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિને કોઈ નીચલી અદાલતી વિચારણા વિના તેની સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરવામાં આવે છે. તેથી, પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતનો આદેશ ઔપચારિકતા અથવા બેદરકારીપૂર્વક પસાર કરી શકાય તેમ નથી. પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતનો આદેશ પસાર કરવા માટે મનનું સાવધાનીપૂર્વક લાગુ કરવું અને અભિલેખ પર રહેલી સામગ્રીના આધારે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત અટકાયતના આધાર અસ્તિત્વમાં છે તે અંગેની વ્યક્તિગત સંતોષની નોંધ કરવી આવશ્યક છે.

સર્વોચ્ચ અદાલતે દર્શન કુમાર શર્મા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિરીક્ષણ કર્યું છે કે જાહેરમાં કોઈ વ્યક્તિનું અવ્યવસ્થિત વર્તન અથવા ફોજદારી ગુનાનો કૃત્ય, કંઈક અંશે, તે વિસ્તારની પ્રવર્તમાન શાંતિને અસર કરવાનું બંધાયેલું હોય છે અને તે

કાયદો અને વ્યવસ્થાને પણ અસર કરી શકે છે, પરંતુ તે કારણસર જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને અસર થવી જ જરૂરી નથી. વર્તમાન કેસમાં અટકાયતીને અટકાયત હેઠળ રાખવાનો આધાર એવો છે કે તેણે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૩૨૪ હેઠળનો ગુનો કર્યો હતો અને તે કમલાબાગ પોલીસ સ્ટેશનમાં સી.આર. નં. ૧-૧૧૫/૧૪ તરીકે નોંધાયો હતો, તેમજ બે સાક્ષીઓના ઇન-કેમેરા નિવેદનો પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમની ઓળખ તેઓ બે સાક્ષીઓની વિનંતિ પર જાહેર કરવામાં આવી નથી. એક સાક્ષી અનુસાર, આશરે બે મહિના અગાઉ, તે પોતાના ટ્રકમાં પોરબંદર તરફ જઈ રહ્યો હતો. તે સમયે અટકાયતી પોતાની કાર ત્યાં ઉભી રાખીને રસ્તા પર ઉભો હતો. સાક્ષીએ પોતાના ટ્રકનો હોર્ન વગાડ્યો, જેના કારણે અટકાયતી રોષે ભરાયો અને સાક્ષીનો હાથ પકડી તેને ટ્રકમાંથી નીચે ખેંચી કાઢ્યો. સાક્ષીએ આગળ જણાવ્યું છે કે અટકાયતી દ્વારા તેને પૂછવામાં આવ્યું કે તેણે હોર્ન શા માટે વગાડ્યો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે અટકાયતીએ તેને માર મારવાનું શરૂ કર્યું, જેના કારણે પોતાની પોતાની દુકાનોમાં વેપાર કરતા લોકો ભયભીત થઈ ગયા અને પોતાની વ્યવસાયની જગ્યાથી ભાગી ગયા. બીજા સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આશરે અઢી મહિના પહેલાં, તે પોતાની ટેક્સીમાં પોરબંદર તરફ જઈ રહ્યો હતો અને તે સમયે અટકાયતી તથા તેના સાથીદારો ઓદ દર નજીક ઉભા હતા. અટકાયતીએ સાક્ષીને તેની ટેક્સી રોકવા જણાવ્યું. સાક્ષીને કારમાંથી નીચે ઉતરવા કહેવામાં આવ્યું અને કારની ચાવીઓ છીનવી લેવામાં આવી. વાદવિવાદ થયો, જેના અનુસંધાને અટકાયતીએ સાક્ષીને માર માર્યો હોવાનો આક્ષેપ છે. તેણે જણાવ્યું છે કે તે સમયે ત્યાંથી પસાર થતા

અન્ય લોકોએ કોઈ હસ્તક્ષેપ કર્યો ન હતો, કારણ કે તેઓ અટકાયતીથી ખૂબ ડરેલા હતા. પોતાની ઓળખ જાહેર ન કરાયેલા આ બે સાક્ષીઓના નિવેદનો પર આધાર રાખીને, અટકાયત આદેશ આપનાર સત્તાધિકારીએ પોતાના અંગત સંતોષ સુધી પહોંચીને એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે અટકાયતીના કૃત્યથી વિસ્તારના લોકોના મનમાં ભય, દહેશત અને અસુરક્ષાની ભાવના ઊભી થઈ અને તેથી તેણે જાહેર વ્યવસ્થાના જતન માટે હાનિકારક રીતે વર્તન કર્યું, જેના પરિણામે સમાજજીવનની સમતોલ ગતિ પ્રભાવિત થઈ. અટકાયતના આદેશ અને તેના આધારોમાં આ શબ્દોના ઉલ્લેખનું સ્વરૂપ વિષયવસ્તુના તાત્પર્ય સાથે સંબંધિત હોવા કરતાં, વધુ એક વિધિપૂર્વકની ઔપચારિકતા અથવા ચાંત્રિક રીતે કરાયેલ ઉચ્ચારણા જેવું છે. મારા મત મુજબ, આ બંને નિવેદનો અતિશય અસ્પષ્ટ છે. તેમ છતાં, આવા નિવેદનોની સત્યતા અંગે ચર્ચા કર્યા વિના પણ, ભલે હું તેમને સત્ય માનું, તો પણ મારા મત મુજબ સાક્ષીઓ દ્વારા વર્ણવાયેલા આ બંને બનાવો, અરજદારને જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક રીતે વર્તવાથી અટકાવવા માટે અટકાયતનો આદેશ ટકાવી રાખવા સંબંધે પ્રાસંગિક નથી.

હું આ તબક્કે એટલું દર્શાવું છું કે અટકાયત કરનાર સત્તાધિકારીએ અટકાયતના કારણોમા એવું જણાવ્યું છે કે ભયના કારણે સાક્ષીઓ અથવા પીડિતો અહીંના અરજદાર વિરુદ્ધ પોતાની વ્યક્તિગત ફરિયાદો નોંધાવવા આગળ આવવા તૈયાર અને ઈચ્છુક નથી, તેમ છતાં એવું જણાય છે કે જ્યારે કમલાબાગ પોલીસ સ્ટેશનમાં તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૪ના રોજ

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૪ હેઠળનો ગુનો નોંધાયો, ત્યારે છ જેટલા સાક્ષીઓએ પોલીસ સમક્ષ પોતાના નિવેદનો આપેલા હતા. આવા નિવેદનો ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધવામાં આવ્યા હતા. આ વાત પોતે જ સૂચવે છે કે અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ અને સાક્ષીઓ અહીંના અરજદાર વિરુદ્ધ પોતાની ફરિયાદો નોંધાવવા આગળ આવતા નથી એવી અટકાયત કરનાર સત્તાધિકારીએ નોંધેલ સંતોષ પૂર્ણપણે કોઈપણ આધાર વિના અને નોંધપર રહેલ સામગ્રીના વિરુદ્ધનો હોવાનું જણાય છે. જો એવું હોય, તો પછી, બંધ મંડપમાં નોંધાયેલા નિવેદનો મજબૂત પરિસ્થિતિજન્ય તથ્યના એક ભાગ તરીકે સ્વીકાર્ય હોવા છતાં, અદાલત પર એવી ફરજ આવે છે કે તે આવા નિવેદનોનું અત્યંત નજીકથી પરીક્ષણ કરે જેથી જાણી શકાય કે તે વિશ્વાસ પ્રેરિત કરે છે કે નહીં, અને વિશેષ કરીને, આવા નિવેદનોની વિગતો સાચી માનવામાં આવે તો પણ, જાહેર વ્યવસ્થા અસરગ્રસ્ત થઈ હતી અથવા અસરગ્રસ્ત થવાની સંભાવના હતી એવું કહી શકાય કે કેમ.

આ સંદર્ભમાં, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તા. ૨૬મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલ જવાબી સોગંદનામું પણ અત્યંત અસ્પષ્ટ છે અને નોંધ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીના વિરુદ્ધ છે. જવાબી સોગંદનામામાં, વિશેષ કરીને પરિચ્છેદ ૭ માં, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે સોગંદનામાકાર જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટે અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિઓ અંગે બે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધ્યા હતા અને તે બે સાક્ષીઓએ પણ એવું જણાવ્યું હતું કે અરજદારના કૃત્યો જાહેર

વ્યવસ્થાને હાનિકારક અને પ્રતિકૂળ હતા. જવાબના પરિચ્છેદ ૭ માં કરવામાં આવેલા નિવેદનો માત્ર અસ્પષ્ટ જ નથી, પરંતુ તેનો કોઈ અર્થ પણ નીકળતો નથી. અટકાયતના કારણોમાંથી મને જે જણાય છે તે એ છે કે નિવેદનો કમલાબાગ પોલીસ મથકના પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા હતા,

પોરબંદર અને તે જ બાબતનું ત્યારબાદ ડેપ્યુટી પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ (સિટી), પોરબંદર દ્વારા ચકાસણી કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે બે સાક્ષીઓને અટકાયત અધિકારી સમક્ષ બોલાવવામાં આવ્યા હતા અને અટકાયત અધિકારીએ પણ નિવેદનોની સામગ્રી અંગે ચકાસણી કરી હતી. તેથી, એ સ્પષ્ટ થતું નથી કે અટકાયત અધિકારીએ જવાબી સોગંદનામામાં જણાવ્યા મુજબ વાસ્તવમાં નિવેદનો નોંધ્યા હતા કે તેણે આવા નિવેદનોની માત્ર ચકાસણી જ કરી હતી. અટકાયત અધિકારીએ આ પાસું અત્યંત સ્પષ્ટ કરવું જરૂરી હતું, ખાસ કરીને જ્યારે તેણે આવા ઈન-કેમેરા નિવેદનોને તેના આધારરૂપ બનાવી અટકાયતનો આદેશ કર્યો છે. કોઈપણ દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો પણ, નિવેદનોની સત્યતા અંગે કોઈ સંતોષ નોંધાયેલો નથી.

આથી, સમગ્ર બાબતના સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણથી, હું આ બાબતે સંતોષ પામું છું કે અરજદારની અટકાયત કાયદા અનુસાર નથી અને અટકાયતનો આદેશ રદ કરવામાં આવવો યોગ્ય છે.

આ મામલો અહીં પૂરો થતો નથી. ઉપર મેં જે જણાવ્યું છે તે ઉપરાંત હું વધુ એક બાબત નિરીક્ષણરૂપે નોંધવા ઇચ્છું છું. હું આ કહેવા ઇચ્છું છું કારણ કે દરરોજ ઓછામાં ઓછા પચ્ચીસ મામલાઓ અંતિમ સુનાવણી માટે લેવામાં આવે છે, જેમાં અટકાયતના આદેશોને પડકારવામાં આવે છે. મેં નોંધ્યું છે કે રાજ્ય તરફથી હાજર રહેતા વિદ્વાન એ.જી.પી.ઓ. દ્વારા કરાયેલા શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો છતાં, તેઓ અટકાયતના આદેશોનું સમર્થન કરવામાં અસંમર્થ રહે છે. તેનું કારણ સ્પષ્ટ અને સરળ છે. અટકાયતના આદેશો ઘણીવાર માત્ર આદેશ પસાર કરવા માટે જ પસાર કરવામાં આવે છે અને તે પણ તે સંદર્ભમાં કોઈ હેતુ સિદ્ધ કર્યા વિના. પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત સંબંધિત કાયદો હવે મધ્યાહ્નના પ્રકાશ જેટલો સ્પષ્ટ છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના અનેક નિર્ણયોમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતના આદેશો ઔપચારિકતા કે બેદરકારીપૂર્વક પસાર કરવામાં ન આવવા જોઈએ. પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતની સત્તાઓ કડક સ્વરૂપની હોવાને કારણે, અને જ્યારે નાગરિકની સ્વતંત્રતા સત્તાધિકારીની પહોંચમાં મુકાય છે, ત્યારે આવી કાર્યવાહી કાયદાની મૂળભૂત આવશ્યકતાઓનું જ નહીં પરંતુ તેવા ઔપચારિક માળખાનું પણ પાલન કરવું આવશ્યક છે, જે એકમાત્ર રીતે તેના તત્ત્વને દર્શાવી શકે. કાયદાનો ભંગ હંમેશા 'વ્યવસ્થા' ને અસર કરે છે, પરંતુ તેને 'જાહેર વ્યવસ્થા' ને અસર કરે છે એવું કહેવામાં આવે તે પહેલાં, તે સમગ્ર સમાજ અથવા વ્યાપક જનસમુદાયને અસર કરતો હોવો જોઈએ. ત્રણ સમકેન્દ્રિત વર્તુળોની કલ્પના કરવી જોઈએ, જેમાં સૌથી મોટું "કાયદો અને વ્યવસ્થા" નું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તે પછીનું "જાહેર

વ્યવસ્થા" નું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને સૌથી નાનું "રાજ્યની સુરક્ષા" નું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. કોઈ કૃત્ય "કાયદો અને વ્યવસ્થા" ને અસર કરી શકે, પરંતુ "જાહેર વ્યવસ્થા" ને નહીં; જેમ કે કોઈ કૃત્ય "જાહેર વ્યવસ્થા" ને અસર કરી શકે, પરંતુ "રાજ્યની સુરક્ષા" ને નહીં. તેથી, આ અભિવ્યક્તિઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે વિશેષ સાવચેત રહેવું આવશ્યક છે.

ગુજરાત અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓ નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૫, ૨૭મી મે ૧૯૮૫થી અમલમાં આવ્યો. તે માટે રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી ૧લી ઓગસ્ટ ૧૯૮૫ના રોજ આપવામાં આવી હતી. જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક એવી તેમની અસામાજિક અને જોખમી પ્રવૃત્તિઓને અટકાવવા માટે દારૂના ગેરકાયદે વેપારીઓ, જોખમી વ્યક્તિઓ, માદક દ્રવ્યો સંબંધિત ગુનેગારો, અનૈતિક માનવ વેપાર સંબંધિત ગુનેગારો અને મિલકત કબજાખોરોની પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત માટે જોગવાઈ કરવા આ અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો।

ગુજરાત અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓના પ્રતિબંધ ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં, ગુજરાત સરકારે નિર્દેશ આપ્યો કે અમદાવાદ/વડોદરા/સુરત/રાજકોટના પોલીસ કમિશનર પણ, ઉક્ત કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૧) માં જોગવાઈ કરેલ મુજબ સંતોષ પામે તો, પોતાની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર, ઉક્ત ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકશે.

તે જ રીતે, આ સત્તાઓ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટોને પણ સોંપવામાં આવી હતી. તેથી, કમિશનર/જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને અટકાયત કરવાની સત્તા સોંપતી જે સૂચનાઓ ઈ.સ. ૧૯૮૫માં ઘણાં પહેલાં જારી કરવામાં આવી હતી, તે આજે પણ યથાવત્ ચાલુ છે અને પોલીસ કમિશનર અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓમાં પ્રવર્તમાન અથવા પ્રવર્તવાની શક્યતા ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ અંગે સરકારે કોઈ આવર્તિત સમીક્ષા કરી છે કે કેમ તે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ પણ સૂચવે એવું નોંધપોથીમાં કશું જ ઉપલબ્ધ નથી. આ, મારા મતે, અત્યંત જોખમી પરિસ્થિતિ છે. આ સંદર્ભે, અભય શ્રીધર અંબુલકર વિ. એસ.વી. ભાવે, પોલીસ કમિશનર, એર ૧૯૯૧ એસસી ૩૯૭માં અહેવાલિત, એવા સર્વોચ્ચ અદાલતના એક નિર્ણયનો લાભપૂર્વક ઉલ્લેખ કરી શકું. ઉક્ત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત નેશનલ સિક્યોરિટી એક્ટ (૧૯૮૦નો ૬૫) હેઠળની પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત સંબંધિત મુદ્દા પર વિચારણા કરી રહી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મુખ્ય દલીલ એ હતી કે કમિશનરને અટકાયતનો આદેશ કરવા માટે સત્તાનું કોઈ માન્ય સોપાણ કરવામાં આવ્યું નહોતું. આ દલીલ પણ કરવામાં આવી હતી કે સરકારે મનન-વિચાર કર્યા વિના અને માત્ર કલમ ૩ની ઉપકલમ (૩) ના શબ્દોનું પુનરાવર્તન કરીને જ આદેશ જારી કર્યો હતો. પ્રશ્નાધીન હેતુ માટે કમિશનરને સત્તા સોંપવા બાબતે સરકારનું સંતોષ આદેશની તારીખે પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓના આધારે અથવા પ્રશ્નાધીન ત્રણ મહિનાની અવધિ દરમિયાન પ્રવર્તવાની શક્યતા ધરાવતી પરિસ્થિતિઓના આધારે પ્રાપ્ત થયું હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે

વૈકલ્પિક પરિસ્થિતિઓમાંથી કઈ પરિસ્થિતિ વિષયક સંતોષ પર પહોંચવા માટે સંબંધિત હતી તે બાબતે સરકાર નિશ્ચિત નહોતી અને એવો પ્રસ્તાવ રાખવામાં આવ્યો હતો કે તેણે મનન-વિચાર વિના યાંત્રિક રીતે કાર્ય કર્યું હતું. તે સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના અવલોકનો નોંધ લેવા યોગ્ય છે :

અટકાયતનો આદેશ કરવા સત્તા મુખ્યત્વે કેન્દ્રીય સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારમાં નિહિત છે. તેમ છતાં, રાજ્ય સરકાર, નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓ અંગે સંતોષ પામ્યા પછી, એવો આદેશ કરી શકે છે કે જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર પણ, તેમના અનુરૂપ કાર્યક્ષેત્રોની અંદર, રાજ્યની સુરક્ષા અથવા જાહેર વ્યવસ્થા અથવા સમુદાય માટે આવશ્યક પુરવઠા અને સેવાઓના જાળવણી સંબંધિત બાબતોમાં કોઈપણ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ અટકાયતનો આદેશ કરી શકે. રાજ્ય સરકાર એવો આદેશ કરી શકે છે, જે પ્રથમ દફા ત્રણ મહિનાથી વધુનો ન હોવો જોઈએ, પરંતુ તે સમયાંતરે વધુમાં વધુ એક વખતના ત્રણ મહિનાથી ન વધે એવા વધુ સમયગાળા માટે નવો આદેશ કરીને તે અવધિ લંબાવી શકે છે. નોંધનીય છે કે જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનરને આ સત્તા પ્રદાન કરવાનું તાત્પર્ય સરકારને પોતાની સ્વસત્તાનો ઉપયોગ કરવામાંથી વંચિત કરવાનો નથી, પરંતુ સરકારની સત્તાઓમાં વધારારૂપ છે.

૭. તા. ૬ જાન્યુઆરી ૧૯૯૦ના આદેશનો પ્રથમ પરિચ્છેદ જણાવે છે કે ગ્રેટર બોમ્બે પોલીસ કમિશનરેટમાં વર્તમાનમાં પ્રવર્તમાન અથવા પ્રવર્તમાન થવાની

સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, સરકાર આ બાબતે સંતુષ્ટ હતી કે ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૯૦થી ૨૯ એપ્રિલ ૧૯૯૦ સુધી શરૂ થતી અવધિ દરમિયાન, કમિશનરે પણ અધિનિયમની કલમ ૩ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ પ્રદાન કરેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. આ ખરેખર કલમ ૩ની ઉપકલમ (૩)ના શબ્દપ્રયોગનું પુનરાવર્તન માત્ર છે. પરંતુ ઉપકલમ (૩) બે સ્વતંત્ર પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, અર્થાત્ : (૧) પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ, (૨) એવી પરિસ્થિતિઓ જે પ્રવર્તમાન થવાની સંભાવના ધરાવે છે. પ્રથમનો સ્પષ્ટ અર્થ વર્તમાનકાળની એવી પરિસ્થિતિઓ થાય છે, એટલે કે આદેશની તારીખે પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ, અને બીજા નો અર્થ ભવિષ્યમાં અનુમાનિત પરિસ્થિતિઓ થાય છે. જો સરકાર ઈચ્છે કે જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર વર્તમાન અવધિ માટે પણ આ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે, તો તેને પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અંગે પોતે સંતુષ્ટ થવું પડે. જો સરકાર ઈચ્છે કે જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર ભવિષ્યની અવધિ દરમિયાન પણ આ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે, તો તે અવધિ દરમિયાન પ્રવર્તમાન થવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ અંગે તે સંતુષ્ટ હોવી આવશ્યક છે. ઉપકલમ (૩)નો આ જ આદેશભાવ જણાય છે.

૮. કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટેનું વ્યક્તિગત સંતોષ, આદેશની તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ અથવા ભવિષ્યની કોઈ તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ પર

આધારિત હોયું આવશ્યક છે. કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર, જે પ્રકરણ મુજબ લાગુ પડે તે, કયા સમયગાળા દરમિયાન ઉપયોગ કરશે, તે આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરવાનું રહે છે, અને તે વર્તમાનમાં અથવા ભવિષ્યની તારીખે પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વ પર નિર્ભર રહે છે. જો વ્યક્તિગત સંતોષ આદેશની તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત હોય, તો સમયગાળાની પસંદગી, જે ત્રણ મહિનાથી વધુ ન હોવી જોઈએ, આદેશની તારીખથી નિર્ધારિત કરવી પડશે. જો સત્તા પ્રદાન કર્યું ભવિષ્યના સમયગાળા દરમિયાન અસ્તિત્વમાં રહેવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓને કારણે આવશ્યક માનવામાં આવે, તો સત્તાના ઉપયોગનો સમયગાળો અનુમાનિત પરિસ્થિતિઓ સાથે સંબંધિત હોવો જોઈએ. તેથી, કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર કયા સમયગાળા દરમિયાન સત્તાનો ઉપયોગ કરશે તેની નિશ્ચિતતા, વર્તમાનમાં અથવા ભવિષ્યમાં પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વ અંગેના વ્યક્તિગત સંતોષ પર નિર્ભર રહેશે. કારણ કે નીચલા અધિકારીઓને કોઈ વિચારણા વિના અટકાયત કરવાની અત્યંત કડક સત્તાઓ સોંપવાની છે, રાજ્ય સરકાર પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરી, એવો સત્તાનો ઉપયોગ નીચલા અધિકારીઓ દ્વારા કયા સમયગાળા દરમિયાન કરવામાં આવશે તે અંગે સાવચેતીપૂર્વક પસંદગી કરે, જે સંપૂર્ણપણે અસ્તિત્વમાં રહેલી અથવા અસ્તિત્વમાં રહેવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર રહેશે. વ્યક્તિગત સંતોષ અધિનિયમની બંને વૈકલ્પિક કલમોને માત્ર પુનરાવર્તિત કરીને

હલકાપણે નોંધવામાં આવી શકતો નથી. અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ અંગેનો, અથવા ભવિષ્યની તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ અંગેનો વ્યક્તિગત સંતોષ, સત્તાના ઉપયોગ માટે અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. 'અથવા' શબ્દનો ઉપયોગ બે અલગ સમયગાળાઓ માટેની બે પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈ એકને દર્શાવે છે. જોકે, તેનો અર્થ એવો નથી કે આદેશની તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ તેમજ ભવિષ્યમાં અસ્તિત્વમાં રહેવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈ ભવિષ્યના સમયગાળા માટે સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. પછીની પરિસ્થિતિ પહેલાનીમાંથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, આદેશની તારીખે અશાંતિ હોઈ શકે અને એ જ સ્થિતિ ભવિષ્યની તારીખે પણ હોવાની સંભાવના જોવામાં આવી શકે; એવા કિસ્સામાં બન્ને પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખીને નીચલા અધિકારીઓને સત્તા સોંપી શકાય; પરંતુ એ કિસ્સામાં બન્ને પરિસ્થિતિઓને વિયોગદર્શક શબ્દ 'અથવા' દ્વારા નહીં, પરંતુ સંયોગદર્શક શબ્દ 'અને' દ્વારા જોડવી જોઈએ. પડકારવામાં આવેલા સરકારી આદેશમાં વિયોગદર્શક શબ્દ 'અથવા' નો ઉપયોગ માત્ર મનનો ઉપયોગ ન કરવો અને વિચારમાં અસ્પષ્ટતા દર્શાવે છે. વિચારોમાં રહેલી અસ્પષ્ટતા અનિવાર્ય રીતે ભાષામાં અસ્પષ્ટતા તરફ દોરી જાય છે. પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ, સંબંધિત પરિસ્થિતિઓમાંથી કઈ બાબતો ધ્યાનમાં લેવાની છે તે અંગે સરકાર અનિશ્ચિત જણાય છે, અને પડકારવામાં આવેલા આદેશમાં તેમણે વિયોગદર્શક શબ્દ "અથવા" નો ઉપયોગ કર્યો છે તેનું કારણ પણ એ જ હોવાનું જણાય છે."

આથી, ઉપર ઉલ્લેખિત સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય, એન.એસ. અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ સત્તાઓના પ્રદાન અંગે વિચાર કરતી વખતે, સ્પષ્ટ કરે છે કે સત્તાનું પ્રદાન વર્તમાનમાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અથવા ભવિષ્યમાં પ્રવર્તમાન થવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ પૈકી કોઈ એકના સંદર્ભમાં નિશ્ચિત હોવું આવશ્યક છે અને બંને માટે નહીં. તે મામલામાં પણ, રાજ્ય સરકારનો તા. ૬.૧.૧૯૯૦ નો આદેશ, જેના દ્વારા પોલીસ કમિશનરને સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હતી, તેમાં મહારાષ્ટ્ર સરકારનું એવું સંતોષ નોંધાયેલું હતું કે ગ્રેટર બોમ્બે પોલીસ કમિશનરેટ વિસ્તારમાં વર્તમાનમાં પ્રવર્તમાન અથવા ભવિષ્યમાં પ્રવર્તમાન થવાની સંભાવના ધરાવતી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, ૩૦ જાન્યુઆરી, ૧૯૯૦ થી શરૂ થઈને ૨૧ એપ્રિલ, ૧૯૯૦ એ પૂર્ણ થતી અવધિ દરમિયાન, પોલીસ કમિશનર અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે, તે આવશ્યક હતું. તે જ બાબતને સર્વોચ્ચ અદાલતે મંજૂરી આપી નહોતી.

હું પણ પીએએસએ અધિનિયમના સંબંધમાં એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બાબત ધ્યાનમાં લીધી છે. મેં પીએએસએ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની જોગવાઈઓની તુલના રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અધિનિયમ, ૧૯૮૦, મહારાષ્ટ્ર ઝૂંપડપટ્ટી માલિકો, દારૂના ગેરકાયદેસર વેપારીઓ અને માદકદ્રવ્ય અપરાધીઓની ખતરનાક પ્રવૃત્તિઓના પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૮૧, કર્ણાટક દારૂના ગેરકાયદેસર વેપારીઓ, માદકદ્રવ્ય અપરાધીઓ, જુગારીઓ, ગુંડાઓ, અનૈતિક

ટ્રાફિક અપરાધીઓ અને ઝૂંપડપટ્ટી-કબજેદારો અધિનિયમ, ૧૯૮૫ અને ઉત્તર પ્રદેશ ગેંગસ્ટર તથા અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૬. ૧૯૮૫ ના પાસા અધિનિયમ, જેના સાથે હું સંબંધિત છું, તેને બાદ કરતાં, અન્ય અધિનિયમોમાં મને જે એક સામાન્ય જોગવાઈ જોવા મળે છે તે અધિનિયમની કલમ ૩ (૨) ની શરત છે, જે નીચે મુજબ છે:—

પરંતુ આ ઉપકલમ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા આદેશમાં નિર્ધારિત અવધિ પ્રથમ પ્રસંગે ત્રણ મહિનાથી વધુ ન હોવી જોઈએ; તેમ છતાં, ઉપરોક્ત મુજબ એવું કરવું આવશ્યક છે એવી સંતોષપ્રાપ્તિ થાય તો રાજ્ય સરકાર એવો આદેશ સુધારી, તે અવધિમાં સમયાંતરે એક સમયે ત્રણ મહિનાથી વધુ ન થાય એવી કોઈપણ અવધિનો વધારો કરી શકે છે.

૧૯૮૫ ના અધિનિયમમાં, મને એવો કોઈ પરંતુક મળતો નથી. એ જ કારણ છે કે ૧૯૮૫ વર્ષની અધિસૂચના આજદિન સુધી અમલમાં છે અને જેના આધારે આજે પણ પોલીસ કમિશનરો અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટો પ્રતિરોધક અટકાયતની તેમની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે. તેનું અનિવાર્ય અર્થઘટન એ થાય છે કે ૧૯૮૫ થી આજ તારીખ સુધી સત્તાના પ્રત્યાયોજનનું કોઈ પુનર્વિલોકન થયેલું જણાતું નથી.

તથાપિ, આ તબક્કે, મને પણ નાવલશંકર ઈશ્વરલાલ દવે વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના એક નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે, જે ૧૯૯૪ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૧૭૦(૧) માં અહેવાલિત છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલત

પાસા હેઠળની પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત સંબંધિત મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી અને અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી આ દલીલ પર વિચાર કર્યો હતો કે સત્તાધિકૃત અધિકારીને સત્તાનું પ્રત્યાયોજન ગેરકાયદેસર અથવા અમાન્ય હતું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૩ માં સમાવાયેલ નીચે મુજબની નોંધો કરી હતી.

ફરો ૩ નીચે મુજબ છે:—

"૩. પાશાની કલમ ૩(૨) રાજ્ય સરકારને આ સત્તા પ્રદાન કરે છે કે, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અને પોલીસ કમિશનરોના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર આવેલા કોઈપણ વિસ્તારમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અથવા સંભવિત રીતે વર્તી શકે તેવી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, લેખિત આદેશ દ્વારા તેવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનરને આ નિર્દેશ આપી શકે કે, જો તે કલમ ૩ની ઉપકલમ (૧) માં કલ્પિત પરિસ્થિતિઓના અસ્તિત્વ અંગે સંતુષ્ટ હોય, તો તે કોઈપણ વ્યક્તિની અટકાયત કરવા માટે રાજ્ય સરકારની સત્તાઓનો પણ ઉપયોગ કરી શકે. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગણેશની દલીલ એવી છે કે, સત્તા સોંપણીનો સર્વગ્રાહી અધિકાર રાજ્ય સરકારના સંતોષના નકાર સમાન છે અને તેનો જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ કમિશનર દ્વારા દુરુપયોગ થવાની શક્યતા છે. વિધાનમંડળે આ સત્તા રાજ્ય સરકારને સોંપી છે અને જરૂર પડે તો માત્ર પસંદગીપૂર્વક સોંપણી માન્ય ગણાય,

પરંતુ સર્વગ્રાહી સોંપણી માન્ય નથી. ૧૯૮૫માં અધિસૂચના બહાર પાડ્યા પછી ત્યારબાદ કોઈ સમીક્ષા કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, મનન કર્યા વિના રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ સત્તા સોંપણીનો આદેશ ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય હતો અને તેના અનુસંધાને કરાયેલ અટકાયત પણ ગેરકાયદેસર બની. અમને આ દલીલમાં કોઈ બળ જણાતું નથી. પાશા ૭મી અનુસૂચિની સમવર્તી યાદી ૩ ની નોંધ ૩ હેઠળની સત્તાના ઉપયોગમાં બનાવવામાં આવ્યો હતો અને રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખી તેમની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરેલ હતી. તેથી તે માન્ય કાયદો છે. તે મુજબ, રાજ્ય સરકાર કલમ ૩(૧) હેઠળ અટકાયતની સત્તાનો ઉપયોગ કરશે અથવા કલમ ૩(૨) હેઠળ કોઈ અધિકારીને બુટલેગર, ખતરનાક વ્યક્તિ, મૌનિક અપરાધી, અનૈતિક વેપાર અપરાધી અને મિલ્કત કબજેદારને અટકાયત કરવા માટે સત્તાધિકૃત કરશે. પાશા ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓની પ્રતિબંધાત્મક અટકાયત માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો, જેઓની પ્રવૃત્તિઓ જાહેર વ્યવસ્થાના જતન માટે હાનિકારક હોવાનું સંતુષ્ટિપૂર્વક માનવામાં આવેલ હોય. કલમ ૩ની ઉપકલમ (૪) ઘોષણા કરે છે કે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ, બુટલેગર, ખતરનાક વ્યક્તિ, મૌનિક અપરાધી, અનૈતિક વેપાર અપરાધી અથવા મિલ્કત કબજેદાર તરીકે, કોઈપણ તેવી પ્રવૃત્તિમાં સંલગ્ન હોય અથવા તેમાં સંલગ્ન થવા માટે તૈયારી કરતી હોય કે જે જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે અથવા તેવી પ્રતિકૂળ અસર થવાની શક્યતા ધરાવે છે, ત્યારે તે વ્યક્તિને "જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક હોય તેવી રીતે વર્તે છે" એમ માનવામાં આવશે. તેની સ્પષ્ટીકરણ મુજબ, ઉપકલમ (૪) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વ્યક્તિની કોઈપણ

પ્રવૃત્તિ સીધી કે પરોક્ષ રીતે સામાન્ય જનતા અથવા તેના કોઈ વર્ગમાં કોઈ હાનિ, જોખમ અથવા ભય પેદા કરે છે અથવા પેદા કરવાની શક્યતા ધરાવે છે, અથવા અસુરક્ષાની લાગણી ઉભી કરે છે, અથવા જીવન, મિલ્કત અથવા જાહેર આરોગ્ય માટે ગંભીર અથવા વ્યાપક જોખમ ઊભું કરે છે, તો જાહેર વ્યવસ્થાને પ્રતિકૂળ અસર થઈ છે અથવા થવાની શક્યતા છે એમ માનવામાં આવશે. તેથી, અધિનિયમ એ રાજ્ય સરકારના એવા સંતોષની કલ્પના કરે છે કે ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓમાંથી કોઈપણની ખતરનાક અને અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓને જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક રીતે વર્તવું ગણવામાં આવશે, ભલે તે વ્યક્તિ વ્યાખ્યા કલમોમાં ઉલ્લેખિત કોઈ પ્રવૃત્તિમાં સંલગ્ન હોય કે તેમાં સંલગ્ન થવા માટે તૈયારી કરતી હોય; અને જો તે પ્રવૃત્તિઓ સીધી કે પરોક્ષ રીતે સામાન્ય જનતા અથવા તેના કોઈ વર્ગમાં કોઈ હાનિ, જોખમ કે ભય, અથવા અસુરક્ષાની લાગણી પેદા કરે છે અથવા પેદા કરવાની શક્યતા ધરાવે છે, અથવા જીવન, મિલ્કત કે જાહેર આરોગ્ય માટે ગંભીર અથવા વ્યાપક જોખમ ઊભું કરે છે, તો જાહેર વ્યવસ્થાને પ્રતિકૂળ અસર થઈ છે અથવા થવાની શક્યતા છે એમ માનવામાં આવશે. વડી અદાલતમાં રાજ્ય તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલા પ્રતિવાદી સોગંદનામોમાં તથા તેના વિચારમાં, વડી અદાલતે એમ ઠરાવ્યું કે "૧૯૮૫ના વર્ષ દરમિયાન રાજ્યમાં એવી પરિસ્થિતિ વર્તમાન હોવાનું જણાયું હતું કે, પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત વિવિધ વ્યક્તિઓની તેમની અનુરૂપ પ્રવૃત્તિઓનો પ્રભાવ અસામાજિક અને ખતરનાક પ્રવૃત્તિઓ હોવા પરથી વધીને જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક થવા સુધી પહોંચ્યો હતો." આવી ખતરનાક અથવા

અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓને કાબૂમાં લેવા માટે સરકારે કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળની સત્તા "સત્તાધિકૃત અધિકારી" ને સોંપવી યોગ્ય ગણાવી હતી અને સરકારે અધિસૂચનામાં દર્શાવ્યું છે કે "તે સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ દરેક જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓમાં આવેલા કોઈપણ વિસ્તારમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અથવા સંભવિત રીતે વર્તી શકે તેવી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, ગુજરાત સરકાર આ રીતે કરવું આવશ્યક છે તે બાબતે સંતુષ્ટ છે" અને તે અનુસંધાને કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને સત્તાધિકૃત અધિકારીઓ, એટલે કે અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ દરેક જિલ્લાના જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ તથા સંબંધિત નિગમોમાંના ત્રણેય પોલીસ કમિશનરોને, તેમના તેમના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓમાં, કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૧) દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે નિર્દેશ આપ્યો હતો. એવું જણાય છે કે, ખતરનાક અથવા અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓને કાયદેસર રીતે જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને હાનિકારક ગણવામાં આવી છે. ઉપર પહેલાં ઉલ્લેખિત વિગતવાર પ્રવૃત્તિઓ એકલવાયી નથી, પરંતુ સમયાંતરે તેમાં પ્રવૃત્ત થવામાં આવે છે, જે જાહેર વ્યવસ્થા અને સામાજિક ગતિને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે. સંબંધિત જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, સ્થળ પરના ઉચ્ચતમ જિલ્લા અધિકારી તરીકે, અને શહેરોમાંના પોલીસ કમિશનરોને જાહેર વ્યવસ્થા જાળવવાની કાનૂની ફરજ છે. તેથી, આવી પરિસ્થિતિઓનો અસરકારક રીતે સામનો કરવા, જાહેર વ્યવસ્થા ભંગ થાય અથવા તે અંગે આશંકા હોય ત્યારે ત્વરિત કાર્યવાહી કરવા અને દરેક પ્રસંગે રાજ્ય સરકારને માહિતી પાઠવીને રાજ્ય સરકારના સ્તરે કાર્યવાહી માટે

આતુરતાપૂર્વક રાહ જોવાને બદલે ઝડપથી પગલા લેવા દૃષ્ટિએ, રાજ્ય સરકારે કલમ ૩(૨) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા કમિશનરને કલમ ૩(૧) હેઠળ અટકાયત કરવાનો અધિકાર આપ્યો છે, જ્યારે તે ઉપર પહેલાં ઉલ્લેખિત ખતરનાક અથવા અસામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલી કોઈપણ વ્યક્તિને અટકાયત કરવી જરૂરી છે એમ માને અથવા જરૂરી ગણે, કારણ કે તેવી પ્રવૃત્તિઓ જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે અથવા “પ્રતિકૂળ અસર થવાની શક્યતા ધરાવે છે.” પાછળનો ખંડ તાત્કાલિકતા અને ચુસ્તતાને વિશેષ ભાર આપે છે અને સ્થળ પરનો સત્તાધિકૃત અધિકારી જ હકીકતો અને સ્થાનિક પરિસ્થિતિના આધારે આત્મસંતોષ પ્રાપ્ત કરવા અને જાહેર વ્યવસ્થા જાળવવા માટે પ્રતિબંધાત્મક પગલું લેવા બાબતે શ્રેષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે. શ્રી ગણેશે આ અદાલતના એ. કે. રોય વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૭૧૦, પરિચ્છેદ ૭૨માં અહેવાલિત નિર્ણય પર જે આધાર રાખ્યો છે, તે આ અધિનિયમની તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિના પ્રકાશમાં લાગુ પડતો નથી. સંબંધિત જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અને પોલીસ કમિશનરોના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓમાં, જે તે પરિસ્થિતિ મુજબ, બુટલેગર, ખતરનાક વ્યક્તિ, મોંઝૂ અપરાધી, અનૈતિક વેપાર અપરાધી અને મિલ્કત કબજેદારની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રહે છે અને તેઓ જાહેર વ્યવસ્થા જાળવવા તથા એવા દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરનારાઓનો સામનો કરવા માટે સીધા જવાબદાર છે, જેથી અસામાજિક અને ખતરનાક પ્રવૃત્તિઓને અટકાવી શકાય, જે જાહેર વ્યવસ્થાના જતનને પ્રતિકૂળ અસર કરે છે અથવા તેવી અસર થવાની શક્યતા ધરાવે છે, ત્યાં

સુધી આવશ્યકતા અસ્તિત્વમાં રહેશે. તેથી, સત્તા સોંપણીના આદેશની આવર્તક સમીક્ષાનો પ્રશ્ન ન્યાયસંગત જણાતો નથી." એવું જણાય છે કે, આ નિર્દિષ્ટ નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયનો, નીચેના કેસમાં, કોઈ ઉદ્દેખ નથી કે

અભય શ્રીધર અંબુલકર (ઉપરોક્ત).

તે જેમ હોય તેમ, સત્તાના પ્રત્યાયોજનની આવર્તક સમીક્ષા આવશ્યક ન હોય તો પણ, જ્યારે અટકાયત સત્તાધિકારીએ પસાર કરેલા અટકાયતના આદેશને મંજૂરી આપવાની વાત આવે ત્યારે તે રાજ્ય સરકારની જવાબદારી અને ફરજને વધુ ભારરૂપ બનાવે છે.

મારી સમક્ષ અરજીકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી.માંગુકિયાની આ રજૂઆતમાં નોંધપાત્ર વજન છે કે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) મુજબ અટકાયતના આદેશની પુષ્ટિ/મંજૂરી કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે રાજ્ય સરકાર પર અટકાયતના આદેશ અંગે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ આવે છે. મંજૂરીનો તબક્કો માત્ર ખાલી ઔપચારિકતા તરીકે ગણવો ન જોઈએ. અટકાયત અધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલ અટકાયતનો આદેશ કાયદા મુજબ છે કે નહીં, અને વિશેષ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલત તથા ગુજરાતની વડી અદાલતના ન્યાયિક ઉચ્ચારણોને અનુરૂપ છે કે નહીં, તે જોવાની ફરજ સરકાર પર છે. જો રાજ્ય સરકારના સંબંધિત અધિકારીએ વર્તમાન અટકાયત

આદેશ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો હોત, તો ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના કેસોની માત્ર નોંધણી કોઈ વ્યક્તિને અટકાયતમાં રાખવાનો આધાર બની શકતી નથી એવી ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિના પ્રકાશમાં તેણે કદાચ તેની જરાય મંજૂરી આપી ન હોત. પાસા અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) અનુસાર અટકાયતના આદેશોને પુષ્ટિ કે મંજૂરી આપવી એ અધિનિયમ દ્વારા પ્રસ્તુત કરાયેલ એક વધારાનું સુરક્ષા-ઉપાય છે, અને તેથી મંજૂરી આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ યાંત્રિક રીતે કે ઔપચારિક ઢબે કરી શકાય નહીં. કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) મુજબ અટકાયતના આદેશને આપવામાં આવતી મંજૂરી કોઈ ખાલી ઔપચારિકતા નથી. સરકારએ તપાસવું જરૂરી છે કે આદેશ કાયદેસર છે કે નહીં, અને જ્યારે કાયદાની અદાલત તેની મનનપૂર્વકની વિચારણા દર્શાવવા માટે કહે, ત્યારે તે અંગે અભિલેખ પર કંઈક હોવું જોઈએ. વિદ્વાન એ.જી.પી. દ્વારા મને જાણ કરવામાં આવી છે કે વર્ષ ૨૦૧૪ દરમિયાન અટકાયતના લગભગ ત્રણ હજારથી વધુ આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાંથી લગભગ ૫૦% કેસોમાં અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલ સલાહકાર મંડળ દ્વારા આદેશ રદ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી.

આ પોતે જ એ હકીકતનું સૂચક છે કે પ્રતિબંધાત્મક અટકાયતના આદેશો ઓછા વધુ પ્રમાણમાં અત્યંત ઔપચારિકતા વિના અને બેદરકારીપૂર્વક પસાર કરવામાં આવે છે.

હું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ મારી સત્તાઓ અંગે સજાગ છું. મારા માટે કાયદેસર્જન કરવું અનુમત્ય નથી. ઉપર ઉલ્લેખિત મુજબ અધિનિયમમાં સુધારો કરી અને એક પરંતુકનો સમાવેશ કરવા માટે હું પરમાદેશનો રિટ જારી કરી શકતો નથી. તે બાબત, જો રાજ્ય સરકારને યોગ્ય લાગે, તો તેના વિચાર માટે સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકારની છે. તેમ છતાં, હું માત્ર એટલું જ કહી શકું કે કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા અટકાયતના આદેશોની મંજૂરી માટે રાજ્ય સરકારે યોગ્ય માર્ગદર્શિકાઓ ઘડવી જોઈએ. જો કાયદા અનુસાર યોગ્ય માર્ગદર્શિકાઓ ઘડવામાં આવે, તો શક્ય છે કે તે અટકાયતનો આદેશ કાયદા અનુસાર છે તેની ખાતરી કરવામાં વધુ સહાયક સાબિત થાય.

પરિણામે, આ અરજી સફળ થાય છે અને તે દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે છે. પ્રતિવાદી સત્તાધિકારી દ્વારા તારીખ ૬ જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલ અટકાયતનો આદેશ આ દ્વારા રદ કરવામાં આવે છે અને અટકાયતમાં રાખવામાં આવેલ વ્યક્તિને, જો તેની કોઈ અન્ય કેસમાં જરૂર ન હોય, તો તેને તાત્કાલિક મુક્ત કરવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે. નિયમને નિરપેક્ષ કરવામાં આવે છે. પ્રત્યક્ષ નોટિસની બજવણીને અનુમતિ આપવામાં આવે છે.

આ ચુકાદાની એક નકલ ગુજરાત રાજ્યના ગૃહ વિભાગના મુખ્ય સચિવને તેમજ ગુજરાત સરકારના કાનૂન સચિવને મોકલવામાં આવે.

(જે.બી. પારડીવાળા, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.